

«РОЗМОВИ ПРО ЕТНОДОКСОЛОГІЮ»

10–11 квітня, 2026 р.

Таврійський християнський інститут

м. Київ

Україна

Наші спонсори

ЗМІСТ

1. РОБІНА П. ХАРРІС—НАЙБІЛЬШИЙ СТЕРІОТИП: ЧОМУ МУЗИКА НЕ Є УНІВЕРСАЛЬНОЮ МОВОЮ	1
2. ВИВЧАЄМО БІБЛІЙНЕ ПОКЛОНІННЯ.....	7
3. СЛАВА БОЖА ТА ПОКЛОНІННЯ	9
4. ВИЗНАЧЕННЯ ПОКЛОНІННЯ	11
5. ОБ'ЯВЛЕННЯ ТА ВІДПОВІДЬ—ДІАЛОГ ПОКЛОНІННЯ	14
6. МІСТ—ПОКЛОНІННЯ ТА КУЛЬТУРА.....	16
7. РОН МЕН—БІБЛІЙНІ ПРИНЦИПИ ПОКЛОНІННЯ.....	17
8. ЕНН ЗАКІ: ЧОТИРИ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУРИ ТА ПОКЛОНІННЯ	18
9. ДЖОН Д. ВІТВЛІТ—ЧАС ПЛАКАТИ	22
10. ДЖЕЙМС Р. КРАБІЛЛ—ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ З МУЗИКОЮ, КОЛИ СТИКАЮТЬСЯ КУЛЬТУРИ? ШІСТЬ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ МУЗИКИ В АФРИКАНСЬКИХ ЦЕРКВАХ.....	29
11. ДЖОН ПАЙПЕР—МІСІЙНЕ ПРАГНЕННЯ ДО ВТІЛЕНОГО ПОКЛОНІННЯ У НОВОМУ ЗАВІТІ	35
12. ТОДД САУРМАН—КОЛЕСО ПОКЛОНІННЯ	40

1. РОБІНА П. ХАРРІС—НАЙБІЛЬШИЙ СТЕРІОТИП: ЧОМУ МУЗИКА НЕ Є УНІВЕРСАЛЬНОЮ МОВОЮ

— «Етно що?» Люди завжди реагують так, коли дізнаються про мій фах. Я зітхаю, бо добре знаю, що буде далі.

— «Я досліджую етноксологію». Брови співрозмовника злітають вгору, а погляд стає спантеличеним.

— «А що це таке?»

— «Бачите, ми вивчаємо, як народи у всьому світі виражають поклоніння Богові через власні мову, музику й мистецтво».

Легке похитування головою і повільне кліпання очима — ознака того, що людина вперше замислилася: представники інших культур можуть славити Бога зовсім не так, як ми.

— «Гмм, — відповідають вони. — А навіщо взагалі це знати? Хіба вони не співають тих самих пісень, що й ми?» Принаймні, вони щирі.

— «Моє завдання — заохочувати християн у різних культурах і допомагати їм усім необхідним, аби вони могли виражати свою віру через мистецькі засоби та музику, що народжується в їхніх власних серцях». В очах співрозмовників з'являється вогник.

— «О, музика серця! Це щось на кшталт мови серця? Один місіонер якось казав мені, що люди повинні мати доступ до Біблії їхньою рідною мовою». Тепер уже моя черга дивуватися.

— «Саме так! — відповідаю я. — Як кожна людина має мову серця, так само кожен із нас має власну музику та творчість серця. Це така собі рідна мова для вираження нашого серця. І вона безпосередньо впливає на те, як ми поклоняємося та прославляємо Бога».

— «Ого, це, гмм... цікаво. Але хіба музика не є... універсальною мовою?»

НЕПРАВИЛЬНЕ ВИЗНАЧЕННЯ МУЗИКИ

«Музика — це універсальна мова». Як часто ми чули це твердження? Сила часто повторюваного, але неперевіреного афоризму вражає. Цей вислів звучить так романтично й переконливо. Утім саме це хибне уявлення доволі негативно вплинуло на практику поклоніння у церквах Північної Америки та на весь місіонерський рух, що з них виріс.

Засадничий принцип етноксології стверджує: музика не є універсальною мовою.

Твердження, що «музика — це універсальна мова», вперше з'явилося у працях Генрі Водсворда Лонгфеллоу¹ на початку XIX століття. Нині, майже два століття потому, воно продовжує проникати в попкультуру (наприклад, «музика — універсальна мова, а любов — це ключ»²) і міцно вкорінюється в нашій колективній свідомості як одне з тих неперевіраних припущень. Для багатьох це твердження, зрештою, формує їхнє богослов'я поклоніння, місіонерські практики та повсякденні розмови про мистецтво.

Якщо ми сприймаємо музику як «універсальну мову», якими ж є логічні наслідки такого бачення?

- Вона (музика), імовірно, означає для тебе те саме, що й для мене.
- У цій «музичній мові» існують лише «добра/погана» чи «висока/низька», а не різні, самобутні музичні системи³.
- Оскільки я володію цією «універсальною мовою», то нібито маю визначати, що належить до «високих», а що до «низьких» форм вираження.
- Якщо люди мають вибір, то вони неодмінно віддадуть перевагу саме західній музиці.

На жаль, популяризована парадигма про музику як «універсальну мову» отруїла наші щотижневі богослужіння. Однією з першопричин так званих «війн поклоніння» є наша нездатність зважати на

¹ Henry Wadsworth Longfellow, *Outre-Mer: A Pilgrimage beyond the Sea* (1833; repr. Boston: Houghton, Mifflin, and Co., 1883), 197.

² Statler Brothers, "I Believe in Music" (1973).

³ Див. мій огляд на магістерську дисертацію Керстен Бейт у EM News 8, видання 3 (1999).

фундаментальні відмінності між різними «музичними мовами». Відомий британський етномузиколог Джон Блекінг писав: «Значення музичних знаків є неоднозначним і культурно обумовленим, а не об'єктивно самоочевидним. Люди схильні сприймати та інтерпретувати їх крізь призму власного досвіду в межах певних культурних систем, а також відповідно до особливостей своєї особистості»⁴. Інакше кажучи, наша здатність розшифровувати звуки, які ми чуємо, обумовлена нашим культурним контекстом. І цілком можливо, що ми неправильно інтерпретуємо музичні та інші мистецькі знаки, оскільки вони несуть в собі значення, яких ми не розуміємо.

Це прекрасний приклад «культурної глухоти», який ілюструє трагікомічність ситуації, коли міф про універсальність музики переходить у площину авторитарного управління.

Наприклад, для слуху західної людини мінорні тональності зазвичай мають «сумне» або «задумливе» забарвлення. Проте в багатьох інших культурах мінор виражає широкий спектр емоцій: від грайливих і пустотливих до величних, тріумфальних і навіть бурхливих та радісних.

Під час моєї початкової підготовки до служіння у Східній Європі я провела час у слов'янській церкві, яку очолював пастор, американець за походженням. Він заборонив музичному керівнику церкви обирати пісні в мінорних тональностях для використання в богослужіннях. Лише після того, як я пояснила йому, наскільки важливими є мінорні тональності як частина духовної спадщини та спосіб вираження глибоких почуттів у Східній Європі та на Близькому Сході, він змінив свою думку.

Існує безліч причин, чому іноземному місіонерові чи пастору не варто нав'язувати власні вподобання у виборі музики для помісної церкви. Одна з них полягає в тому, що він чи вона, найімовірніше, ухвалюватиме рішення крізь призму власної культурної упередженості, а отже — неминуче припускатиметься помилок.

Засадничий принцип етноксології стверджує: музика не є універсальною мовою. Цей принцип поширюється і на інші види творчості. Блекінг пише: «Як спосіб суспільної комунікації, музичні системи є більш... культурно зумовленими, аніж будь-яка вербальна мова... ми не можемо зрозуміти значення мови іншої людини, якщо не скористаємося послугами перекладача чи не докладемо значних зусиль і часу для вивчення її граматики та лексикону»⁵. Іноді цілком звичайне слово в одній мові може бути брутальною лайкою в іншій. Крім того, коли ми чуємо лайливі слова незнайомою мовою, вони не шокують нас так сильно, як рідною. На думку Блекінга, системи музики та мистецтва ще більш залежні від культури, ніж мова. Тому для справжнього розуміння необхідний тривалий процес навчання, а не просто покладання на припущення, які можуть виявитися хибними.

Плутанина щодо значення музики чи інших художніх форм не обмежується лише кроскультурними непорозуміннями. Вона виникає навіть між різними мікрогрупами всередині одного суспільства. Куди ж нам варто звернутися, аби дізнатися істинне значення музичної чи мистецької форми? Блекінг дає відповідь на це запитання:

«"Одні й ті самі" звукові патерни можуть мати різне значення не лише в різних суспільних групах. Через відмінності в соціальних контекстах вони можуть набувати різних значень навіть у межах одного й того самого суспільства. Таким чином, акцент слід робити на значенні, яке було закладено митцями (авторами)»⁶.

Отже, єдиний спосіб дізнатися, що саме означає певна музична чи мистецька форма, — це запитати або ж виконати нелегку дослідницьку працю! Цей засадничий аспект етноксології відрізняє її від багатьох інших підходів до поклоніння та мистецтва в місії⁷.

Ви можете розпочати власне дослідження, поставивши кілька простих запитань у контексті вашого помісного поклоніння:

⁴ John Blacking, *Music, Culture, and Experience*, ed. Reginald Byron (Chicago: Chicago University Press, 1995), 229.

⁵ Там само, 239

⁶ Там само, 237.

⁷ Див. статтю Браяна Шпрага «Етномистецька співтворчість у Царстві Божому», розд. 10.

- Яким є стан музичних дискусій у моїй церкві?
- Які припущення щодо музики існують у моїй релігійній громаді?
- Як ці погляди впливають на різноманітність стилів, що використовуються під час богослужінь?

Наприкінці цього розділу ми розглянемо вплив цих питань на помісні церкви Північної Америки. Але поки що звернімо увагу на те, що саме місіонерська спільнота «експортувала» до місць свого служіння по всьому світу.

МИ ПРИЙШЛИ. МИ ЗАСПІВАЛИ. МИ ПЕРЕМОГЛИ

Протягом XIX та XX століть християни із західних країн, подорожуючи світом, несли з собою філософські концепції, панівні в їхніх рідних культурах. Зокрема, йдеться про ідею «культурного еволюціонізму». Ще 1962 року Феодосій Добжанський у праці «Еволюція людства» писав, що «біологічна та культурна еволюції є частинами одного й того самого природного процесу»⁸. Через етноцентризм західна культура вважалася найрозвиненішою з культур — такою, що просунулася на еволюційній драбині далі за нижчі, «племенні» суспільства.

Ці ідеї часто призводили до того, що музичні вираження інших народів таврували як «примітивні» або «язичницькі»⁹. Намагаючись «допомогти», деякі західні християни заохочували місцевих музикантів перекладати західні гімни та навчали новонавернених співати у чотириголосній гармонії або в унісон. Наприклад, Стівен Фельд, етномузиколог, який досліджував музичні традиції народу калулі (Папуа-Нова Гвінея), зауважив:

«Можна зробити одне дуже важливе узагальнення щодо всіх звукових форм калулі — жоден звук у них не виконується в унісон... Упродовж дванадцяти років місіонери намагалися змусити їх співати саме так. Проте рідко коли можна почути, аби калулі співали — чи взагалі відтворювали через будь-яке джерело звуку у своєму середовищі, хоч би щось, наближене до унісону»¹⁰.

Навіть сьогодні можна зустріти тих, хто працює у кроскультурному середовищі, проте зазнає цілковитого фіаско у спробах оцінити даровані Богом музичні та мистецькі ресурси тих народів, серед яких вони несуть своє служіння.

Хоча в сучасній практиці ярлики «відсталій», «примітивний» чи «язичницький» уже не використовуються, навіть сьогодні можна зустріти тих, хто працює у кроскультурному середовищі, проте зазнає цілковитого фіаско у спробах оцінити даровані Богом музичні та мистецькі ресурси народів, серед яких вони несуть служіння.

Через поширене уявлення про музику як про «універсальну мову», більшості раннях місіонерів ніколи не спадало на думку, що місцеву музику та інші мистецькі системи — танець, театр, образотворче мистецтво чи вербальні форми (прислів'я і приказки, поезію, прозу) — потрібно вивчати так само ретельно, як і нову, складну та «дивну на слух» мову. Натомість більшість із них приїздила, тримаючи Біблію в одній руці, а пісненик — в іншій. Біблію, зазвичай, перекладали місцевою мовою, як і тексти гімнів. Проте музична мова цих пісень залишалася незмінною у своєму первісному, західному вигляді.

Занепокоєні звинуваченнями у «музичному колоніалізмі», чимало працівників на місіонерських полях упродовж останніх десятиліть почали чинити опір цій тенденції. Вони почали інтегрувати у власну парадигму мислення та практичну діяльність принципи етномузикології та етномистецтвознавства (вивчення мистецьких форм у контексті культури), місіологічної антропології (критична контекстуалізація, що ґрунтується на Писанні) та елементи галузі дослідження глобального поклоніння, яка нині бурхливо розвивається. Саме на стику цих трьох дисциплін і формується нова сфера досліджень — етноксологія.

⁸ Theodosius Dobzhansky, *Mankind Evolving* (New Haven: Yale University Press, 1962),

⁹ Щодо розгляду питання стосовно Африки, див. Roberta R. King, Jean Ngoya Kidula, James R. Krabill, and Thomas A. Odoro, *Music in the Life of the African Church* (Waco: Baylor University Press, 2008).

¹⁰ Stephen Feld, "Sound Structure as Social Structure," *Ethnomusicology* 28, no. 3 (1984): 391.

ЕТНО–ЩО?

Сорок років тому Тозер видав книжку, в якій описав поклоніння як «втрачену перлину євангельської церкви»¹¹. Таке визначення є критично важливим, адже він розкриває етимологію терміна та закладає біблійний фундамент розуміння поклоніння як способу життя.

Останнім часом простежується відродження інтересу до теми поклоніння: проводяться численні курси та конференції, присвячені саме цій проблематиці.

Наприкінці 1990-х років служитель і місіонер Дейв Холл запровадив термін «етнодоксологія», поєднавши три грецькі слова: *ethne* (народ), *doxa* (слава) та *logos* (слово). Англійське слово *doxology* поєднує «слово» та «славу» в концепцію, що означає «слово прославлення» або «поклоніння» Богів. Холл дав таке визначення етнодоксології: «вивчення поклоніння Богу в контексті різноманітних культур». Він наголошував на необхідності розглядати поклоніння у набагато ширшому значенні, що виходить далеко за межі недільних ранкових зібрань. Холл підкреслював, що поклоніння — це «перш за все життя, яким необхідно жити, а вже потім — подія, в якій необхідно брати участь». Обидва аспекти цього визначення, зазначає автор, є надзвичайно важливими, оскільки «Писання закликає нас до обох»¹².

Протягом останніх років термін «етнодоксологія» набуває дедалі ширшого вживання. У 2000-х роках на зміну виданню *EM News* приходить новий часопис під назвою «ЕтноДоксологія» (*EthnoDoxology*). За підтримки організації «Artists in Christian Testimony», це видання почало пропонувати своїм читачам статті, «присвячені багатогранній музиці, мистецьким проявам та поклонінню кожного племені, мови та народу»¹³. Ось відредагований варіант останнього фрагмента. Я зберіг усі фактичні дані та назви, зробивши текст більш цілісним і професійним.

Серед авторів журналу ставало дедалі більше християнських етномузикологів і місіонерів, які застосовували свою фахову підготовку в різних контекстах служіння.

У 2003 році, коли я разом із кількома колегами створив мережу для цього глобального «племені» музикантів і митців, зосереджених на поклонінні та місії, члени-засновники висловили бажання використовувати новостворений термін «етнодоксологія» як частину ідентичності групи. Це і дало назву мережі — Міжнародна рада етнодоксологів (International Council of Ethnodoxologists), або ICE, як її називають найчастіше. Протягом перших десяти років ICE стрімко зростала і вже налічувала понад 280 членів у більш ніж сімдесяти країнах. Сьогодні ICE має власний вебсайт — віртуальну бібліотеку за адресою <http://www.worldofworship.org>, присвячену виключно питанням етнодоксології. Ресурс сприяє проведенню форумів і конференцій для навчання та налагодження контактів у цій сфері. У 2012 році ICE запустила рецензований онлайн-журнал «Глобальний форум із мистецтва та християнської віри» (*Global Forum on Arts and Christian Faith*).

Окрім онлайн-ресурсів, це бачення підхопили кілька семінарій та вищих шкіл, які тепер співпрацюють із ICE у проведенні інтенсивних тижневих курсів. Дедалі більше християнських навчальних закладів також починають пропонувати бакалаврські та магістерські ступені з етномузикології, богослов'я та мистецтва народів світу¹⁴. Різнорічні семінари, напрямки та робочі групи з етнодоксології — що використовують цей термін як у назві, так і в підході — були започатковані на місіонерських конференціях, таких як Глобальна консультація з питань музики та місій (GCoMM), Міжнародна мережа усної мови (ION), Комісія з місійної праці Всесвітнього євангельського альянсу (WEA) та регіональна зустріч Євангельського місіологічного товариства (EMS), що відбулася у 2012 році в Євангельській богословській школі Трініті.

¹¹ A. W. Tozer, *Worship: The Missing Jewel* (Camp Hill, PA: Christian Publications, 1992).

¹² Міжнародна рада етнодоксологів, «Етнодоксологія», ICE: Світ поклоніння, <http://www.worldofworship.org/Ethnodoxology.php>. Біблійне підґрунтя, на якому Холл базує свої твердження, спирається на тексти, якими він послуговується, як-от Псалом 95 та Римлян 12:1. Значний вплив на хід думок і творчість Холла мали роздуми Джона Пайпера про нерозривний зв'язок між поклонінням та місією (див. публікації Пайпера у бібліографічному довіднику).

¹³ Див. <http://ethnodoxology.org/>. Повний архів цього ресурсу доступний на DVD диску посібника.

¹⁴ Перелік християнських установ, що пропонують навчання зі світових мистецтв, етномузикології та/або дослідження поклоніння, можна знайти за посиланням <http://www.worldofworship.org/Training/index.php>.

У 2011 році відбувся навчальний захід «Мистецтво в місії», організований спільними зусиллями ICE, WEA, SIL International та All Nations Christian College. На цьому заході учасники навчалися того, як застосовувати на практиці основні етнодоксологічні принципи за допомогою моделі під назвою «Створення місцевого мистецтва разом»¹⁵ — процес, який передбачав спільну роботу з громадами для того, щоб:

- познайомитися з громадою та її мистецьким потенціалом;
- визначити конкретні цілі Царства, яких вони сподіваються досягти;
- вибрати певний жанр мистецького вираження та бажані ефекти від його використання;
- проаналізувати контекст (подію), у якому побутує обраний жанр;
- стимулювати творчість, створюючи новий мистецький витвір у межах обраного жанру;
- вдосконалювати та шанувувати як старі, так і нові твори, коли вони стають частиною життя громади¹⁶.

Ці нові потоки навчання, дослідження, мислення та служіння підживлюються етнодоксологічним рухом. Можливо, колись ситуація, описана на початку цього розділу, справді стане рідкісним явищем. Проте скільки часу знадобиться, щоб досягти цього моменту, — покаже час.

ЯК ЦЕ СТОСУЄТЬСЯ ЦЕРКОВ У ПІВНІЧНОАМЕРИКАНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ?

Принципи етнодоксології застосовуються не лише в міжнародному служінні, а й у церквах Північної Америки. Етнодоксологи звертаються до проблеми «війн поклоніння», наголошуючи на важливості прийняття розмаїття стилів — особливо тих, що належать до маргіналізованих груп. Це не просто естетичне питання, а спосіб виявити любов до наших братів і сестер у вірі та проілюструвати фундаментальні богословські істини про Тіло Христове.

«Коли пріоритет віддається честі Христового імені та наближенню Його Царства, — пише Браян Чапелл, — це допомагає створити гармонію навколо спільної місії. Така єдність дозволяє нам дійти згоди у виборі стилю поклоніння, навіть якщо наші особисті вподобання різняться»¹⁷.

Однак багато вірян у християнських громадах вважають свої музичні смаки чимось значно більшим, аніж просто «вподобаннями». Це призводить до того, що вони починають оцінювати музику іншої людини — а подекуди й саму людину — як «хорошу» чи «погану», спираючись виключно на власні культурні цінності та суб'єктивні вподобання¹⁸.

Девід Петерсон детальніше розкриває тему дебатів щодо «високої» та «низької» музики, закликаючи нас дослідити власну реакцію ретельно та з молитвою:

«Усім нам добре відомо, що музика є потужним стимулом для снобізму... Ми настільки звикаємо до комфорту свого конкретного музичного стилю, що зрештою заявляємо — можливо, подекуди навіть відверто: "Я не бажаю слухати вашу музику! Не хочу я співати цих ваших безглузвих пісеньок!". Ми стаємо ще запеклішими й кажемо: "Ваша музика — це не справжнє поклоніння. Ваша музика не шанує Бога"»¹⁹.

Рон Мен, один із богословів-інструкторів етнодоксологічного руху, пише: оскільки Новий Завіт не дає чітких указівок щодо того, як саме має звучати або який вигляд повинно мати поклоніння, ми можемо бути певні

¹⁵ Щоб переглянути короткий огляд того, що відбувалося під час цього навчання, подивіться відео «Мистецтво в місії 2011» на DVD-диску посібника.

¹⁶ Ці сім пунктів більш детально розглянуто у томі-доповненні до цього посібника, автор Шпага: *Creating Local Arts Together: A Manual to Help Communities Reach their Kingdom Goals*. Стислу версію цього посібника можна прочитати у Julisa Rowe, «Creating Local Arts Together: The Manual Summary» розділ 3 цього посібника, розд. 148.

¹⁷ Див. Bryan Chapell, *Christ-centered Worship: Letting the Gospel Shape Our Practice* (Grand Rapids: Baker Academic, 2009), 297.

¹⁸ Див. Robin P. Harris, «Contextualization: Understanding the Intersections of Form and Meaning», *EthnoDoxology* 3, no. 4 (2007): 14–17.

¹⁹ Див. David Peterson, «Psalms, Hymns, and Spiritual Songs: Does the Bible Direct Us in the Choice of Musical Styles?» (lecture, Institute for Christian Worship Lectures, Southern Baptist Theological Seminary, Louisville, KY, April 14, 2005). Прослухати аудіо можна за посиланням <http://www.sbts.edu/resources/lectures/icw/psalms-hymns-and-spiritual-songs-does-the-bible-direct-us-in-the-choice-of-musical-styles>.

— Богів приємне розмаїття мистецьких форм, які ґрунтуються на культурному контексті й водночас залишаються вірними біблійному вченню.

«Суть у тому, що Бог значно більше переймається серцями Своїх поклонників, аніж питаннями форм та стилів, на які ми витрачаємо так багато енергії. "Людина дивиться на обличчя, а Господь дивиться на серце!" (1 Сам. 16:7). Простіше кажучи, Бог не має улюблених пісень чи улюбленого стилю! Натомість Він радіє безмежному розмаїттю форм вираження поклоніння Свого народу (свідчення чому ми бачимо по всьому світу, а також упродовж століть), коли вони величають Його Ім'я з почуттям вдячності та залежно від Його Духа. Тож не намагаймося обмежувати Бога чи нав'язувати Йому свої власні вузькокобі смаки»²⁰.

Можливо, музика справді є універсальним явищем, яке можна знайти практично в кожній культурі світу. Але вона точно не є універсальною мовою!

У бурхливих дебатах щодо поклоніння, що відбуваються повсюдно, етнодоксологи об'єднують зусилля з рухом багатостічного поклоніння, прагнучи застосувати принципи етнодоксології до церков у північноамериканському контексті. Яка у нас мета? Побачити в церквах таке вираження сердечного поклоніння, яке охоплює не лише культуру більшості, але й різноманітні та численні етнічні групи в їхніх громадах. Якщо поглянути на це у дещо ширшому сенсі, то наслідки цих розмов впливають набагато більше, ніж те, що відбувається на богослужіннях. Вони також пронизують широкий спектр мистецького вираження, що впливає з бажаних цілей та цінностей Божого Царства та впливає на кожен аспект життя у багатостічних спільнотах, що швидко зростають у наших домашніх умовах та в усьому світі. Тоді, якими є ключові принципи етнодоксології, що застосовуються як до домашніх спільнот, так і до служіння в усьому світі? Пропоную розпочати з цих чотирьох:

1. Музика, як й інші мистецькі форми, не є універсальною мовою — наші реакції на музику є набутими, а не притаманними нам.
2. Для правильної інтерпретації музики та інших видів мистецтва, так само, як і розмовну мову, необхідно розуміти в їхньому історичному та культурному контексті.
3. Усі люди повинні мати можливість поклонятися Богові мовою свого серця, музикою серця та іншими мистецькими засобами.
4. Церкви, які цінують і заохочують музику серця та мистецькі засоби у поклонінні, відображаючи різноманітні та численні культури у своїх громадах, демонструють світові Христову любов.

Я розумію, що, називаючи себе етнодоксологом, і надалі зустрічатиму здивовані погляди. Ба більше: розмова, яка починається запитанням «Етно- що?», ймовірно, залишатиметься звичною частиною мого життя. Але мені подобається в цій ситуації те, що я маю нагоду розповісти про чотири важливі принципи, викладені вище, — принципи, які повільно, але впевнено наповнюють думки та серця пасторів, лідерів місій і пересічних вірян у всьому світі.

Якщо вам поки що незручно називати себе етнодоксологом, то принаймні допоможіть усім нам. Наступного разу, коли ви почуєте твердження «Музика — це універсальна мова», зробіть світові послугу та заперечте! Зауважте, що музичні системи (можливо, навіть більше за будь-яку форму вербальної мови) є культурно зумовленими, а отже, щоб їх розуміти, їх необхідно вивчати.

²⁰ Рон Мен, «Глобальне поклоніння: що я можу з цим зробити?» Лідер поклоніння (листопад-грудень 2009): 27–28, акценти в тексті розставлено мною. Більше інформації з цього питання, див. два інші розділи цього посібника: Рон Мен, «Міст: поклоніння між Біблією та Культурою», розд. 4; Джон Пайпер «Місійний імпульс до втіленого національного поклоніння в Новому Завіті», розд. 19.

2. ВИВЧАЄМО БІБЛІЙНЕ ПОКЛОНІННЯ

У цій книжці ми дослідимо та зануримося у глибини Писання, аби дізнатися, що Біблія говорить про поклоніння.

ЧОМУ БІБЛІЙНЕ РОЗУМІННЯ ПОКЛОНІННЯ²¹ Є НАСТІЛЬКИ ВАЖЛИВИМ?

Для цього є щонайменше шість причин:

1. Біблійне розуміння поклоніння важливе, бо Слово Боже відкриває нам, *Ким є Бог*. Зрештою, Бог є головним суб'єктом нашого поклоніння, а отже, воно стосується саме Його. Ми повинні поклонятися Йому такому, *Яким Він є насправді*. Дізнатися про те, Яким Він є, ми можемо насамперед зі сторінок Писання.
2. Біблійне розуміння поклоніння важливе, оскільки Боже Слово розповідає нам про те, *чого прагне Бог*. Бог є не лише причиною поклоніння. Він є його *об'єктом*. Тобто поклоніння звернене до Нього. Воно призначене для Його слави, а отже, Він має повне право вказувати, як саме ми маємо Йому поклонятися. Про це також ми дізнаємося з Божого Слова.
3. Біблійне розуміння поклоніння важливе, бо Слово Боже є *нашим провідником*. *«Твоє слово є світильником для моїх ніг, світлом на моїй стежці!» (Пс. 119:105).*

Боже Слово має бути нашим дороговказом у кожній сфері нашого життя, і тому в такій надважливій справі, як поклоніння, нам безумовно потрібне біблійне керівництво.

4. Біблійне розуміння поклоніння важливе, бо Боже Слово каже нам, що *усе наше життя має бути поклонінням*.
«Тож благаю вас, брати: заради Божого милосердя, принесіть ваші тіла як живу, святу, приємну Богові жертву, як ваше служіння розуму» (Рим. 12:1).

Цей ключовий вірш Нового Завіту про поклоніння, до якого ми ще неодноразово повертатимемося, навчає нас: поклоніння передбачає цілковиту посвяту життя людини в кожній його сфері. Воно є належною відповіддю Богові за все, що Він зробив для нас в Ісусі Христі. Оскільки Боже Слово каже нам, що усе наше життя має бути поклонінням, то біблійне розуміння цього питання матиме вплив на *усе наше життя*.

5. Біблійне розуміння поклоніння важливе, бо Боже Слово — *наш єдиний незмінний стандарт*.
«Господи, Твоє слово навіки незмінне на небесах» (Пс. 119:89).

Люди змінюються, культури змінюються, традиції та вподобання трансформуються; лише Боже Слово *не* змінюється ніколи. Для нашого поклоніння нам потрібен стандарт, що ніколи не підлаштовується під віяння часу чи культури, але залишається істинним і непохитним — і ми знаходимо його у Божому Слові.

6. Біблійне розуміння поклоніння важливе, бо лише Боже Слово може дати нам *єдине розуміння поклоніння*.

У світі існує безліч конфесій і величезна кількість різноманітних практик та стилів поклоніння. Бог, Який створив світ у такому прекрасному розмаїтті, тішиться різноманіттям творчості.

Але насправді, важливо, аби ми мали базове, незмінне та уніфіковане розуміння основ поклоніння. Саме це і буде головною темою цієї книжки: якими є базові поняття поклоніння? Що залишається *незмінним* у будь-якому місці?

²¹ «Біблійне розуміння поклоніння» є основою того, що в академічних колах іноді називають «богослов'я поклоніння».

3. СЛАВА БОЖА ТА ПОКЛОНІННЯ

ВИЗНАЧЕННЯ ПОКЛОНІННЯ

Оскільки поклоніння стосується Бога і є для Бога, й оскільки вже ми почали наше вивчення з погляду на особистість Бога та розгляду Його всеосяжної слави, то цілком логічно, що тепер ми можемо дати визначення поклонінню з огляду на те, про що ми щойно роздумували:

Поклоніння – це наша відповідь на славу Божу: наша відповідь на те, Ким є Бог.

Слава Божа, як ми вже побачили, говорить про усе те, Ким є Бог у Його нескінченній досконалості. І поклоніння складається з різних способів, якими ми відповідаємо на цю славу. Або ж, якщо розібратися трохи детальніше, поклоніння – це:

1. Визнавати славу Божу *своїм розумом*.
2. Шанувати славу Божу *своїм серцем*.
3. Проголошувати славу Божу *своїми вустами*.
4. Звеличувати славу Божу *всім своїм життям*.

Важливо знати про Божу славу, але цього недостатньо. У посланні Якова 2:19 сказано: «Чи віриш ти, що один Бог? Добре робиш! Але й біси вірять і тремтять». Навіть демони визнають славу Божу, але вони не люблять її чи не люблять Його — вони не поклоняються. Ми повинні не лише *визнавати* Божу славу, але й *шанувати* її.

Потім ми також повинні *проголошувати* її, особисто та колективно, а також *звеличувати* її, живучи в її світлі все своє життя.

«Отже, коли ви їсте, коли п'єте чи щось інше робите, все робіть на славу Божу» (1 Кор. 10:31).

«Адже ви викуплені за ціну. Тому прославляйте Бога у вашому тілі» (1 Кор. 6:20).

Прославляти Бога, віддавати славу Богові— саме це і є поклоніння. Погляньте на паралель між «поклоняться» та «прославлять» у Псалмі 86:9:

«Усі народи, яких Ти створив, придуть і поклоняться перед Тобою, Господи, і прославлятимуть Ім'я Твоє».

ВІДПОВІДЬ НА СЛАВУ БОЖУ

Поклоніння є нашою належною відповіддю на всі способи, якими Бог відкриває Свою славу через біблійне одкровення.

4. ВИЗНАЧЕННЯ ПОКЛОНІННЯ

БІБЛІЙНЕ ВИЗНАЧЕННЯ

Поклоніння у його базовому розумінні передбачає фундаментальну відмінність між тим, хто поклоняється, та об'єктом поклоніння.

Навіть у найпростішому вживанні цього терміна — наприклад, коли кажуть, що фанати поклоняються відомим спортсменам чи музикантам, — усе одно простежується думка, що здібності чи привабливість цих постатей значно перевищують можливості звичайних людей.

Коли ж ідеться про Бога, то ця відстань просто безмежна: Господь є цілковито унікальним. Він створив усе світ, і все те, що існує, окрім Нього Самого, завдячує своїм буттям саме Йому. Лише Він не має початку, причини чи обмежень. Попри наше особливе становище завдяки створенню за образом Божим, усе одно існує безмежна прірва, що відділяє нас як творіння від єдиного Творця.

Однак гріх, хоч як це безглуздо, прагне спотворити цю відмінність, подолати цю прірву. Саме це стало засадничим питанням у тому, що сказав змій, спокушаючи Єву в саду: «...і станете ви, як Бог» (Бут. 3:5). Цей напад був спрямований на абсолютну унікальність Бога як Творця та Господа всього, на фундаментальну відмінність між Ним та всіма Його творіннями, зокрема Євою (і Адамом, і сатаною).

У тому саду відбулася (хоча, власне, відбувається і дотепер) зухвала спроба принизити Бога до рівня творіння, а отже — підвищити людину до богоподібного статусу. Зрозуміло, що це — образа Бога, а також заперечення відповідного місця людини у створеному порядку і відмова визнати унікальне місце Бога та реагувати на це належним чином. (Більше про це у розділі 7.)

Саме про це ми і читаємо у 1 розділі Послання до римлян. У 21-му вірші Павло зазначає, що грішні люди «не прославили Його як Бога, не подякували Йому». І це попри те, що вони можуть бачити Божу силу та велич у творінні природи (в. 20). Твердження Павла у 21-му вірші, хоча й використовує негативну форму, говорячи про те, що природні люди вперто відмовляються робити, указує — якою має бути належна відповідь людини як творіння стосовно свого Творця: вони мають «прославляти Його як Бога» (тобто надавати Йому те унікальне місце, яке Він як Бог Творець по праву посідає, [визнаючи] за Господом славу Його Імені [Пс. 96:8]), та «дякувати» за всі Його добрі діяння. Це цілком вписується у знайому парадигму прославлення Бога за те, Ким Він є («прославили Його як Бога»), та за те, що Він зробив («подякували»).

Адам і Єва відвернулися від вшанування свого Творця як єдиного і неповторного Бога, а замість того, аби дякувати Йому за все те «дуже добре» (Бут. 1:31), що Бог створив та довірив їхньому піклуванню (Бут. 1:28), вони прагнули більшого, навіть попри те, що це означало непослух Богові та спробу узурпувати Його унікальне становище. Таким чином, у 1-му розділі Послання до римлян Павло насправді описує ситуацію довкола гріхопадіння, а також усі ті наслідки, що випливають із нього, для всіх наступних поколінь. В самій основі проблеми гріха було (і є) питання поклоніння: неспроможність шанувати Бога як Бога й дякувати Йому.

Беручи до уваги усю книгу Послання до римлян, ми бачимо, що насправді Павло малює настільки похмуру картину гріховного стану людини у 1-му розділі для того, щоб світло Євангелії засяяло ще яскравіше в міру того, як він розкриватиме його у подальших розділах²². І справді, уже в 1-му розділі Послання до римлян ми бачимо чітку вказівку на те, що саме у цьому напрямі й рухається Павло: бо у віршах, що безпосередньо передують тим, які ми щойно прочитали, він говорить про те, що «Євангелія/Радісна Звістка» є «Божою силою на спасіння кожному, хто вірить», і що в результаті людина й справді може стати «праведником» (1:16–17). Павло обіцяє саме відновлення поклоніння через Христа та розворот нашої низхідної спіралі гріха (1:18–32) завдяки силі Божої викупної любові Бога, що відображається у Євангелії. Завдяки Божій благодатній спасенній праці (яку Павло пояснює, починаючи з 3-го розділу цього послання), чоловіки та жінки й справді можуть «прославляти

²² Або ж, як пише про це Кристофер Райт, Павло презентує «погану новину», перш ніж пояснити «добру новину» (Mission of God, 180).

Його як Бога» і «дякувати». Адже заради цього «милосердя Божого» (як пише Павло у 12:1, підсумовуючи попередні розділи), він закликає віруючих принести всіх себе цілковито Богові як гідне та відповідне «служіння розуму».

А отже, в одному з найпохмуріших розділів Писання ми знаходимо сяючий скарб, дорогоцінний та прекрасний опис того, чим насправді є та має бути поклоніння: наші ставлення та дії, за допомогою яких ми

<i>прославляємо Його як Бога та дякуємо Йому.</i>
--

Чергування об'явлення та відповіді характерне для усіх взаємодій Бога з людством. І таке впорядкування цих двох елементів є надзвичайно важливим, адже воно свідчить про ініціативу, яку проявляє Бог, та про всі ті зусилля, яких Він докладає, аби забезпечити взаємини з тими, кого Він обирає. По всьому Писанню ми бачимо Божу ініціативу, що проявляється через об'явлення до Свого народу, в результаті чого поклоніння, послух та служіння слід сприймати як відповідь на попередні дії Бога в об'явленні та викупленні. Це й справді так, адже, як стверджує Ерік Александер, «Бога потрібно пізнати, перш ніж Йому поклонятися»²³. Ніколс дещо розширює цю думку: «Наше поклоніння — це наша відповідь Богові, Який першим звернувся до нас. Людина поклоняється Богові, Який відкрив їй Себе. Ми “славимо Його святе Ім'я” — а отже, ми поклоняємося Йому в Його самооб'явленні»²⁴.

Кальвін також висловлюється щодо цього природного процесу: «Проголошенню Божої хвали завжди сприяє вчення Євангелії; бо щойно ми пізнаємо Бога, Його нескінченна хвала лунає в наших серцях і вухах»²⁵. А Б'ютан додає:

Початковий «низхідний» рух християнського поклоніння починається з благодатного та вільного об'явлення Отцем церкви Своєї божественної природи через Сина за допомогою Духа. Якщо докладніше, то це відбувається у проголошенні Слова згідно з Писанням, через натхнення та просвітлення Духом. «Висхідний» рух людської відповіді у поклонінні, зосередженому навколо молитви та звершення тайнств, також, по суті, викликає Бог. Людська відповідь — «жертва хвали та подяки» — виникає з віри, джерелом якої є Святий Дух, що живе всередині нас. У цьому Дусі людина пропонує Богу Отцю молитву, відданість та послух... через Сина, Ісуса Христа»²⁶.

Поклоніння — це діалог між Богом та Його народом: це означає, що наші богослужіння повинні чергувати та тримати у балансі елементи об'явлення та відповіді: чути, що каже Бог (через Його Слово, яке читається та звучить у піснях, молитвах, проповідях), та відповідати Йому (через наші пісні, молитви, сповіді та Вечерю Господню). Історично ця модель лежить в основі як старозавітного поклоніння (у встановленні та оновленні завіту), так і християнського поклоніння (у структурі «Слово — Євхаристія (трапеза)», що зустрічається у більшості історичних літургій).

Але об'явлення має *передувати* відповіді: ми повинні дозволити Богові заговорити до нас першим, бути уважними та *почути* Його, перш ніж *говорити* самим. Занадто багато богослужінь починаються одразу зі співу; але це означає, що ми відповідаємо, перш ніж почули хоч щось, на що маємо відповісти! Це спотворює біблійну модель та Боже верховенство. Допоки ми не почуємо Бога, нам немає чого Йому сказати — ми повинні поклонятися Йому такому, Яким Він є насправді, а не такому, Яким ми (чи автори пісень) уявляємо чи сподіваємося, що Він є. З огляду на цю думку, «заклик до поклоніння» аж ніяк не застарілий. Насправді, незалежно від того, чи звучить він у формі читання, чи співу, чи молитви, він є визнанням того, що ми прийшли поклонитися Богові на Його запрошення, відповідно до Його Слова та через Нього.

Мартін Лютер розумів цей принцип. На скляних дверях, що ведуть до богослужбової зали Замкової церкви у Віттенберзі (церкви, де він оприлюднив свої 95 тез), викарбувано цитату великого Реформатора:

*У цьому Божому домі завжди має відбуватися так:
Господь говорить до нас через Своє Святе Слово,
а вже потім ми говоримо до Нього своїми молитвами та піснями хвали.*

²³ Alexander, “Worship: The Old Testament Pattern.”

²⁴ Nicholls, Jacob’s Ladder: The Meaning of Worship, 37.

²⁵ Calvin, Commentaries on the Epistle to the Hebrews, on 2:12.

²⁶ Butin, Revelation, Redemption, and Response, 102.

БІБЛІЙНІ ПРИКЛАДИ

Біблія демонструє нам постійну парадигму: об'явлення викликає відповідь, богослов'я веде до доксології, а дії Бога спонукають людину до реакції:

	ОБ'ЯВЛЕННЯ	ВІДПОВІДЬ
Життя Авраама	Завітні обітниці, імена Бога, богоявлення.	Авраам будує жертовники, прикликає Боже ім'я.
Вихід	Одкровення про природу Бога (Вихід 3; Синай), визволення з Єгипту.	Пісня Мойсея; жертвоприношення як відповідь звільненого народу.
10 заповідей	«Я – Господь, твій Бог, Який вивів тебе з єгипетського краю» (Вихід 20:2).	[А отже:] «У тебе не буде інших богів, крім Мене» (Вихід 20:3); тощо.
Псалом 1:2	«...Господнім Законом...»	«...він насолоджується».
Псалом 48:11	«Як Твоє Ім'я, о Боже...»	«...так само й слава Твоя сягає кінців землі».
Псалом 96:4	«Бо Господь великий...»	«І гідний найвищої пошани».
Псалом 100	«Господь є Богом...» 3 «Господь добрий...» 5	«...голосно вітайте/служіть/з'являйтесь...» 1–2 «...входьте/прославляйте/благословляйте...» 4
Псалом 150:2	...«за великі Його діяння...»	«Хваліте Його...»
Ісаї 6	«Я побачив мого Владику» 2–4 Прощення, заклик до служіння 6–8а	«Горе мені!» 5 «Пошли мене!» 8б
Луки 1–2	Благовіщення Марії та візит до Єлизавети 1:26-45 Благовіщення Захарії та народження Івана 1:5-25; 57-66	MAGNIFICAT (Магніфікат) 1:46–55 BENEDICTUS (Пісня Захарії) 1:67–79 GLORIA (Глорія, слава) 2:13–14 NUNC DIMITTIS (Нині відпускаєш) 2:28–32
Римлян 1:20–21	Атрибути Бога, Його сила та природа «стають зрозумілими»; «...вони пізнали Бога».	Але «...вони не прославили Його як Бога, не подякували Йому».
2 Коринтян 1:20	Бог каже «Так» нам у Христі.	Ми відповідаємо «Амінь» через Христа.
Євреїв 2:12	«Сповідь Твоє Ім'я Моїм братам...»	«...серед Церкви оспівуватиму Тебе».
Євреїв 3:1	Ісус як «Апостол»	Ісус як «Первосвященик»

ЦИТАТИ

«Наше поклоніння є лише відповіддю на самовіддачу Бога в об'явленні Себе та викупленні» ((William Nicholls, *Jacob's Ladder: The Meaning of Worship*, 53 /Вільям Ніколс, «Драбина Якова. Значення поклоніння», 53).

«Біблійна віра безкомпромісно і незворушно діалогічна» (Walter Brueggemann, *The Psalms and the Life of Faith*, 68/ Вальтер Брюггеманн, «Псалми та Життя віри», 68).

«Поклоніння — це розмова між Богом об'явлення та людьми, що потребують викуплення» ((C. Welton Gaddy, *The Gift of Worship*, xvii/С. Велтон Гедді, «Дар поклоніння», XVII).

«Унікальною характеристикою спільного поклоніння є двотактне чергування об'явлення та відповіді. Бог говорить, ми відповідаємо. Бог діє, ми приймаємо та даємо. Бог дає, ми отримуємо» ((Ralph Martin, *The Worship of God: Some Theological, Pastoral, and Practical Reflections*, 6/ Ральф Мартін, «Поклоніння Богу. Богословські, пасторські та практичні роздуми», 6).

«Поклоніння є діалогом, і першим у нього вступає Бог, Який і починає розмову». (Richard Paquier, *Dynamics of Worship: Foundations and Uses of Liturgy*, 8/ Річард Пак'є, «Динаміка поклоніння. Основи та застосування літургії», 8).

«Поклоніння залежить від об'явлення, а християнське поклоніння залежить від Божого об'явлення в Ісусі Христі. Поклоніння, так би мовити, починається не з нашого боку, але з боку Бога; воно витікає з божественної ініціативи у викупленні. Ми приходимо до Бога, оскільки Бог в Ісусі Христі прийшов до нас: ми любимо Його, бо Він першим полюбив нас: ми приписуємо Йому найвищу цінність, бо Він показав Себе гідним нашої цілковитої шани, вдячності та довіри. Поклоніння, по суті своїй, є відповіддю, реакцією людини на Боже Слово благодаті, на те, що Він зробив для нас, людей, і для нашого спасіння» (Raymond Abba, Principles of Christian Worship, 5/ Реймонд Абба, «Принципи християнського поклоніння», 5).

6. МІСТ—ПОКЛОНІННЯ ТА КУЛЬТУРА

Що ж саме у Біблії має скеровувати та визначати наше поклоніння? Цілком резонно припустити, що фактичне мовчання авторів Нового Завіту щодо форми та стилю поклоніння означає, що Бог бажає, аби ми мали значну свободу та гнучкість у цих сферах. Утім наші богослужіння все ж повинні мати певний вигляд — то як же нам обирати? Чи це той випадок, коли «можна все»?

Ось одна модель, що, з одного боку, відображає біблійні норми, а з іншого — дозволяє біблійну свободу. Вона ґрунтується на певних характеристиках підвісного мосту (відомими прикладами підвісних мостів є Бруклінський міст у Нью-Йорку та міст «Золота Брама» у Сан-Франциско).

У конструкції підвісного мосту вага рівномірно розподіляється одночасно між опорами та системою підвісних тросів. Опори закопані глибоко в землю і мають бути якомога більш стабільними та нерухомими. Тоді як підвісний трос, або проліт, хоча й несе на собі значну частину навантаження, проте за своєю конструкцією має значну гнучкість для розширення та стиснення, що дозволяє мосту витримувати коливання температур, протистояти силі вітру, ваговому навантаженню тощо. Наголосимо: хоча і стаціонарні опори, і гнучкий проліт є важливими частинами конструкції мосту, однак, зрештою, трос передає значну частину ваги дорожнього полотна та його транспортного навантаження на опори, тож саме опори мають вирішальне значення для цілісності та довговічності мосту.

Що ж саме ми можемо дізнатися про поклоніння завдяки цій ілюстрації? Наше поклоніння має триматися на глибоко вкоріненому біблійному фундаменті, який зображено у вигляді двох опор. Гнучкі троси прольоту символізують свободу, яку Новий Завіт, очевидно, дозволяє окремим громадам у побудові їхнього загального поклоніння. Так само як і будь-яка інша форма мистецтва, християнське поклоніння допускає широкий діапазон творчого вираження у межах визначених параметрів. Біблія дає нам і такі параметри, і цю свободу.

ПЕРША ОПОРА: БІБЛІЙНІ КОНСТАНТИ

Перша опора пропонує непорушний аспект християнського поклоніння, який можна визначити терміном «біблійні константи». Це такі невіддільні елементи, що обов'язково мають бути властивими вашому поклонінню, аби воно вважалося християнським.

Що ж це за елементи? Ми можемо знайти одну з підказок у 2-му розділі Книги Дії. Лука щойно перепоїв події дня П'ятидесятниці: сходження Святого Духа на послідовників Ісуса, проповідь Петра, а також навернення та хрещення «трьох тисяч душ» (2:41). А вже у наступному вірші Лука розповідає нам про те, що ці віруючі робили, зібравшись разом:

Перебували вони постійно в навчанні апостолів і в братерській спільності, в ламанні хліба та в молитвах... вихваляючи Бога та маючи милість у всіх людей (2:42, 47).

Слова, виділені курсивом, перераховують види нормативних дій для народу Божого, коли вони збираються разом:

1. Боже Слово,
2. братерська спільність,
3. Вечеря Господня,
4. молитва,
5. прославлення.

Іншими необхідними елементами для поклоніння, звісно ж, є зосередженість на Євангелії, на Ісусі Христі та Його ділах.

ПРОЛІТ: ГНУЧКІСТЬ ТА СВОБОДА

Кабелі прольоту з їхньою інтегрованою пружністю та гнучкістю уособлюють свободу, яку Новий Завіт дозволяє для розумного та обачного застосування культурно змістовного вираження (звісно ж, завжди у межах біблійних обмежень). Під час ухвалення рішень щодо форм, стилів, музики та інших художніх засобів вираження віри необхідно враховувати «мову серця народу».

Ми, звісно ж, можемо побачити застосування цього принципу (свідоме чи ні) у величезному спектрі проявів поклоніння, що зустрічаються протягом всієї історії християнської церкви та в церквах по всьому світу. Існувало й існує величезне різноманіття щодо архітектури, атмосфери, форм, структури, стилів, одягу, музики, літургії тощо.

Фактичне мовчання Нового Завіту щодо особливостей практик богослужіння громади, здається, дозволяє помісній церкві як фундаментальній одиниці тіла Христового на землі мати значну автономію та свободу у розв'язанні питань, що стосуються балансування біблійних констант та культурної гнучкості цієї церкви. А втім, це зовсім не означає, що це таке вже легке завдання, як переконливо продемонструвала нещодавня історія. Так звані «війни поклоніння» демонструють симптоми тієї небезпеки, в яку така свобода може втягнути нас. І, можливо, це змушує нас шкодувати про те, що Павло не прописав певний конкретний порядок літургії раз і назавжди — і хай би так і було! Вочевидь, Бог бажає, аби люди застосовували біблійну мудрість та розсудливість у цій конкретній сфері — так само як і у багатьох інших сферах, в яких Він вирішив не розтлумачувати нам все детально.

ДРУГА ОПОРА: БІБЛІЙНІ ПРИНЦИПИ

Новий Завіт не дає нам багато детальних указівок щодо того, як проводити богослужіння поклоніння у помісній церкві, але це точно не означає, що Біблія не дає нам настанов щодо поклоніння. Не йдеться про те, що «все дозволено»! Так само як у випадку з багатьма іншими сферами нашого життя, про які Писання не говорить конкретно (перегляд кінофільмів, паління тощо), безумовно існують певні біблійні істини, які можна припасувати до нашої ситуації і які ми повинні застосовувати, проявляючи мудрість та щирість.

Існує безліч принципів, які можна почерпнути зі сторінок Писання, аби направляти керівництво помісної церкви у формуванні біблійно відповідного й водночас культурно значущого вираження поклоніння. Ці принципи служать другою опорою в цій ілюстрації, забезпечуючи подальшу стабільність та силу структурі поклоніння в цілому.

Біблійні принципи відрізняються від біблійних констант, оскільки принципи мають застосовуватися, і їхнє застосування може змінюватися відповідно до ситуації. Дванадцять таких принципів розкриваються у першій частині цієї книжки.

ВИСНОВОК

У сьогоднішніх запеклих дебатах щодо поклоніння нам конче потрібно побачити, що існують біблійні константи та принципи, з якими ми справді можемо погодитися. А потім нам потрібно проявити благодать і

зрілість, аби дозволити відмінності у підходах, які, очевидно, допускає Сам Бог. Ми, ті, хто поклоняється Богові, маємо набагато більше того, що нас об'єднує, аніж того, що нас розділяє — ми маємо «одне Тіло й один Дух, — як і були ви покликані в одній надії вашого покликання. Один Господь, одна віра, одне хрещення, один Бог і Отець усіх, Який над усіма, і через усіх, і в усіх [нас]» (Еф. 4:4–6).

7. РОН МЕН—БІБЛІЙНІ ПРИНЦИПИ ПОКЛОНІННЯ

1. **ДОКСОЛОГІЧНЕ ПОКЛОНІННЯ.** Усе наше життя та служіння мають бути зосереджені на Божій славі та спрямовані на її радісне прославлення у нашому поклонінні.

«Адже все з Нього, через Нього і для Нього! Йому слава навіки. Амінь» (Рим. 11:36).

2. **БОГОЦЕНТРИЧНЕ ПОКЛОНІННЯ.** Поклоніння — насамперед для Бога.

«Богові вклонися!» (Об. 19:10; 22:9).

3. **ДІАЛОГІЧНЕ ПОКЛОНІННЯ.** Поклоніння — це діалог між Богом та Його народом, чергування об'явлення та відповіді.

«Бо скільки є Божих обітниць, то всі в Ньому — "так"! І в Ньому — "амінь": для слави Бога через нас!» (2 Коринтян 1:20).

4. **ПОКЛОНІННЯ, НАСИЧЕНЕ СЛОВОМ.** У центрі нашого поклоніння має бути Слово.

«Слово Христове нехай перебуває у вас щедро, в усякій мудрості. Навчайте і застерігайте самі себе, з вдячністю співаючи Богові у своїх серцях псалми, прославлення, духовні пісні» (Колосян 3:16).

5. **СПІЛЬНЕ (УЧАСНИЦЬКЕ) ПОКЛОНІННЯ.** Поклоніння є обов'язком усього Божого народу.

«Величайте Господа зі мною; давайте разом прославимо Його Ім'я!» (Псалом 34:4).

6. **ПОКЛОНІННЯ, КЕРОВАНЕ ХРИСТОМ.** Наше поклоніння прийнятне у Христі та через Христа, нашого Первосвященника.

«Отже, через Нього завжди приносимо жертву хвали Богові, тобто плід уст, що прославляють Його Ім'я» (Євреїв 13:15).

7. **ПОКЛОНІННЯ, УМОЖЛИВЛЕНЕ ДУХОМ.** Наша відповідь у поклонінні уможливлюється, мотивується та підкріплюється Святим Духом.

«Адже обрізання — це ми, які поклоняємося Богові духом і хвалимося Ісусом Христом, і не покладаємо надію на тіло» (Філіп'ян 3:3).

8. **ПОКЛОНІННЯ УСЬОГО ЖИТТЯ.** Поклоніння — це відповідь усього нашого життя Богові.

«Тож благаю вас, брати: заради Божого милосердя, принесіть ваші тіла як живу, святу, приємну Богові жертву, як ваше служіння розуму» (Римлян 12:1).

9. **ПОКЛОНІННЯ СЕРЦЕМ.** Бог набагато більше переймається нашим серцем, аніж формою нашого поклоніння.

«Людина дивиться на обличчя, а Господь дивиться на серце!» (1 Самуїлова 16:7).

10. **ПОКЛОНІННЯ, ЩО ЗБУДОВУЄ.** Поклоніння повинно сприяти єдності та збудуванню Тіла.

«Бог терпіння і втіхи нехай дасть вам бути єдиними між собою — за прикладом Ісуса Христа, щоб єдинодушно, одними устами, ви славили Бога і Отця Господа нашого Ісуса Христа» (Римлян 15:5–6).

11. **МІЖПОКОЛІННЄВЕ ПОКЛОНІННЯ.** Молодість та старість потребують одне одного у Тілі Христовому.

«Юнаки й дівчата, люди похилого віку разом з молодими! Хай прославляють Господнє Ім'я, бо лише Його Ім'я піднесене. Величність Його понад землю і небеса» (Псалом 148:12–13; пор. Тита 2:2–8).

12. **НАВЧЕНЕ ПОКЛОНІННЯ.** Цього потрібно навчати та навчати повторно.

«А далі, брати, просимо вас і благаємо в Господі Ісусі, щоб так, як прийняли ви від нас, яким чином вам поводитися і догоджати Богові, — саме так ви й поводитися, аби ви все більше в цьому зростали» (1 Солунян 4:1).

8. ЕНН ЗАКІ: ЧОТИРИ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУРИ ТА ПОКЛОНІННЯ

Енн Закі, спеціалістка з розробки глобальних та мультикультурних ресурсів в Інституті християнського поклоніння Кальвіна, мешкає в Каїрі (Єгипет). Окрім основної діяльності, вона викладає поклоніння в Євангельській богословській семінарії Каїра. Енн виросла в Єгипті в родині пастора. У 2009 році вона здобула ступінь магістра богослов'я в Богословській семінарії Кальвіна. Разом із чоловіком Наджі Умраном вони виховують чотирьох синів: Джонатана, Себастьяна, Еммануїла та Александра.

Християнство, як і будь-яка інша релігія, зародилося в конкретному історичному та культурному контексті, у певний час та в певному місці²⁷. У випадку християнства цим контекстом виявився стародавній Близький Схід на початку першого століття. І хоча історичний контекст зародження християнства залишається незмінним та статичним, наче час та місце, записані у свідості про народження людини, його культурний контекст уже давно не існує. Культура як така за самим визначенням є явищем динамічним, що постійно змінюється — іноді повільно та поступово, а часом швидкоплинно й докорінно.

Християнство завжди перебувало в напруженні з панівними культурами, незалежно від того, де воно існувало. Але ми як люди ненавидимо такий стан речей. Ми створені для того, щоб розв'язувати складні питання та знімати напругу. Ми прагнемо симетрії. Нам хочеться чіткого кінця в кожному детективному романі, однозначної відповіді на кожну складну задачу. Але що відбувається, коли християнство наполягає на збереженні своїх основ та своїх оригінальних культурних форм, незалежно від того, в якій новій культурі воно опинилося? Що відбувається, коли християни сприймають напруженість як хаотичний безлад, відкидаючи її постійні вимоги переглянути свої пріоритети та повернутися до складних питань? Виникає криза.

Дослідивши різні християнські традиції, ми бачимо, що деякі церкви намагаються розв'язати питання напруженості, применшуючи відмінності між культурою та вірою. Вони прагнуть злитися, підлаштовуючи свої переконання та практики — усю свою релігійну складову, форму та фундамент — до переконань і практик сучасної культури. Історія неодноразово доводила, що такі релігійні спільноти втрачають свою ефективність як сіль (1 Сам. 8; Мт. 5) і відмовляються від свого покликання допомагати видозмінювати та реформувати культуру (Ів. 17). Те, що спочатку було здоровою напруженістю, розпадається на прісне дублювання нечестивих цінностей контексту — кризу.

Інші християнські громади намагаються розв'язати питання напруженості, вдаючись до іншої радикальної крайності — ізолюючи себе в опозиції до культури. Це може набувати пасивної форми відступу до фундаменталістських переконань із наполяганням на тому, що віра повинна практикуватися у її первісних та найчистіших формах, приписуючи «старим добрим часам» запал та зростання, що давно минули. Але це також може перерости в агресію, нав'язування себе іншим, конфлікти через розбіжності у світогляді, вірі та практиках — кризу.

У своїй мудрості автори Найробійської декларації передбачили, що тінь таких криз нависає над церквою через нашу людську схильність і спокусу розв'язувати питання напруженості за будь-яку ціну. Намагаючись уникнути цих кризових точок дотику між християнством і культурою, вони створили цей документ, щоб допомогти церквам розглядати таку напруженість як безперервну розмову, яку необхідно захищати, зберігати й навіть їй сприяти. Вони ретельно розробили чотиристоронню розмову, в якій кожна сторона має свою роль, але завжди залишається в діалозі з іншими партнерами.

Вони вирішили зосередитися на поклонінні як «серці та пульсі християнської церкви» (розділ 1.1) — найпоширенішій спільній події, яка одночасно виражає і формує вірування та практики релігійної громади.

НАЙРОБІЙСЬКА ДЕКЛАРАЦІЯ ЩОДО ПОКЛОНІННЯ ТА КУЛЬТУРИ²⁸

²⁷ Стисло з Krabill, James R. et al, eds. 2013 *Worship and Mission for the Global Church: An Ethnodoxology Handbook*. Pasadena: William Carey Library, 64–71. Використано з дозволу.

²⁸ Відділ богослов'я та досліджень Всесвітньої лютеранської федерації (LWF), Найробійська декларація про прославлення та культуру: сучасні виклики та можливості (Nairobi: Lutheran World Federation Department for Theology and Studies, 1996).

Християнське поклоніння динамічно взаємодіє з культурою щонайменше у чотирьох аспектах:

- По-перше, воно є транскультурним — його суть однакова для всіх і всюди, поза межами культури.
- По-друге, воно є контекстуальним — змінюється залежно від місцевої ситуації (як природи, так і культури).
- По-третє, воно є контркультурним — кидає виклик тому, що суперечить Євангеліє в цій культурі.
- По-четверте, воно є кроскультурним — уможливорює обмін між різними місцевими культурами.

ПЕРШЕ: ХРИСТІЯНСЬКЕ ПОКЛОНІННЯ Є ТРАНСКУЛЬТУРНИМ

Християнське богослужіння має однакову суть для всіх і всюди. У всіх своїх різноманітних проявах воно виходить за межі культури. Це стосується не лише основних дій, заповіданих Писанням, а й центрального місця особистості та дії Ісуса Христа (розділ 2.2). Цей транскультурний вимір, імовірно, є найважливішим фактором відчутної єдності всесвітньої Церкви — видимої та невидимої, у часі та просторі.

Ми читаємо один і той самий лист до римлян, який задовго до нас читали святий Августин у Північній Африці та Лютер у Західній Європі. Ми згадуємо та вшановуємо смерть і воскресіння Христа у Вечері Господній паралельно з вірянами в мегацеркві в Кореї та в хатині з очеретяним дахом в Амазонії. Ми всі співаємо псалми, використовуючи власні музичні стилі, інструментальний супровід та мови²⁹. Розуміння цих універсальних та екуменічних елементів християнської єдності дає місцевим церквам свободу використовувати творчий підхід для автентичної контекстуалізації.

ДРУГЕ: ХРИСТІЯНСЬКЕ ПОКЛОНІННЯ Є КОНТЕКСТУАЛЬНИМ

Поклоніння відображає локальні моделі мови, одягу, архітектури, жестів та інших культурних особливостей. Втілення Ісуса в певну культуру дає нам і модель, і доручення. Євангелія та церква ніколи не мали на меті бути винятковими або обмеженими якоюсь однією культурою. Натомість Добра звістка мала поширюватися до країв землі, глибоко вкорінюючи церкву в різноманітні місцеві культури. «Контекстуалізація є необхідним завданням для місії церкви у світі» (розділ 3.1).

У своїй книжці про глобальне поклоніння Чарльз Фархадіан наголошує на тому, наскільки важливо «цінувати величезне розмаїття проявів християнського поклоніння, щоб серйозно ставитися до соціального та культурного контексту, який відіграє таку значну роль у поклонінні... [з] акцентом на культурі як потенціалі, а не на проблемі поклоніння»³⁰.

У Найробіській декларації окреслено два корисні підходи для забезпечення адекватної контекстуалізації.

По-перше, динамічна еквівалентність, яка передбачає заміну елементів християнського поклоніння їхніми еквівалентами з місцевої культури, що мають рівноцінне значення, цінність та функцію. Наприклад, серед племені масаї в Кенії панування Ісуса пояснюється через зображення чорношкірого чоловіка, одягненого в червоне вбрання, оскільки червоний колір є символом королівської влади, і саме його завжди носить старійшина села.

Другий підхід — це творча асиміляція, яка передбачає збагачення поклоніння шляхом додавання відповідних елементів місцевої культури. Наприклад, в Єгипті гармонійний звук уду (лютні) використовується для того, щоб надати жалібним псалмам повнішого вираження скорботи.

Повний текст див. на сайті www.tlcvv.org/pdf/nairobi_statement.pdf, а переклади іспанською та корейською мовами можна знайти на вебсайті Інституту християнського поклоніння Кальвіна за посиланням www.worship.calvin.edu.

²⁹ Див. бічна панель нижче Paul Neeley—“The Psalms: Let All Nations Praise the Lord.”

³⁰ Farhadian, Charles E. 2007 Christian Worship Worldwide: Expanding Horizons, Deepening Practices. Grand Rapids: Eerdmans, x.

Обидва ці інструменти виходять за межі простого перекладу і повинні використовуватися з обережністю. Необхідно виявляти неабияку розсудливість при вирішенні того, як застосувати ці методи, зберігаючи при цьому транскультурні елементи єдності та єкуменізму зі вселенською Церквою. Як зазначає Найробіська декларація: «Необхідно поважати фундаментальні цінності та значення як християнства, так і місцевих культур» (розділ 3.5).

Відкрите поклоніння (богослужіння) — це чудовий спосіб практикуватися в тому, щоб не бути центром усесвіту, та навчитися бачити світ із правильного боку.

ТРЕТЄ: ХРИСТІЯНСЬКЕ ПОКЛОНІННЯ Є КОНТРАКУЛЬТУРНИМ

Християни на Близькому Сході дуже серйозно ставляться до свого поклику бути миротворцями, свідомо формуючи поклоніння, яке руйнує бар'єри та сприяє примиренню через молитви, подібні до цієї:

*Милостивий Боже! Ти обіцяв через Своїх пророків, що Єрусалим буде домівкою для багатьох людей, матір'ю для багатьох народів. Почуй наші молитви, щоб Єрусалим — місто Твого відвідування — був для всіх: євреїв, християн та мусульман — місцем, де вони можуть жити з Тобою та зустрічатися одне з одним у мирі. Ми молимося про це в ім'я Ісуса. Амінь*³¹.

На зустрічі з делегацією християнських лідерів президент однієї з країн Близького Сходу сказав, що присутність християн у цьому регіоні відіграє надзвичайно важливу роль, адже вони пропонують поміркований, посередницький голос у запеклому конфлікті.

Ця молитва демонструє, як поклоніння рішуче суперечить навколишнім культурам нетерпимості та війни. Воно відмовляється схилитися перед лжебогами жадібності, расизму та безкомпромісної самоправедності, обираючи натомість перетворювати людей і культурні моделі, діючи справедливо, люблячи милосердя та смиренно ходячи з нашим Богом, Князем миру (Іс. 9:6; Мих. 6:8).

Кожна культура містить певні гріховні, зіпсовані, дегуманізовані елементи, що суперечать Євангелії та представляють нам конкуруючі «світські літургії, які змагаються за нашу любов»³². Християнське поклоніння має утримуватися від поклоніння ідолам певної культури. Це не означає, що ми стаємо антикультурними; радше це спонукає нас бути уважними читачами нашої культури у світлі біблійних істин.

Коментуючи Псалом 73, Джон Вітвіліт пише: «Відкрите поклоніння (богослужіння) — це чудовий спосіб практикуватися в тому, щоб не бути центром усесвіту, та навчитися бачити світ із правильного боку... Поклоніння силою Духа подібне до духовної операції з видалення катаракти, яка відновлює зір і допомагає бачити світ чітко та правдиво»³³.

ЧЕТВЕРТЕ: ХРИСТІЯНСЬКЕ ПОКЛОНІННЯ Є КРОСКУЛЬТУРНИМ

На семінарі в Північній Америці, присвяченому використанню пісень з інших культур, один із учасників запитав: «Я пастор невеликої сільської громади, і всі мої парафіяни — нащадки англо-європейців. То чому на богослужіннях ми маємо співати африканські, азійські чи латиноамериканські пісні?»

Це запитання свідчить про хибне припущення: нібито коли ми використовуємо у поклонінні ресурси інших культур, то робимо це виключно для «них» — тобто для людей, які походять із тих культур. Безперечно, це є виявом великої гостинності — дати «їм» відчуття себе частиною громади (що особливо важливо в умовах міграції та розселення біженців). Утім ми маємо усвідомлювати, що робимо це і для «нас» — для тих, хто почувається «як удома» у звичному мовному та музичному стилі «нашого» богослужіння. Кроскультурний обмін ресурсами поклоніння розширює наше уявлення про Бога та Церкву як про явища, що виходять за межі часу й простору, збагачує наш репертуар та кристалізує розуміння Божого Царства.

³¹ Повний текст читайте на Churches for Middle East Peace, “Pray for the Peace of Jerusalem” (2006), шукайте за посиланням <http://www.cmerp.org/sites/default/files/PrayforJerusalemLiturgy.pdf> (page 2).

³² James K. A. Smith, лекція на симпозиумі In a lecture at the Calvin Worship Symposium, January 2011.

³³ Witvliet, John D. 2011 “Worship in a Beatitude-Shaped World: Learning from Psalm 73” Reformed Worship 100: 5.

Звичайно, залучення до кроскультурного поклоніння потребує врахування багатьох факторів: автентичності, інструментарію, мови, етнічної ідентичності та поваги. Щоб належним чином реалізувати цей четвертий аспект, ми повинні сумлінно практикувати перші три, ставлячи собі такі питання: Які елементи вселенської віри ми вшановуємо? Наскільки ці елементи вписуються в наш місцевий контекст? Які вади моєї культури ці запозичені практики можуть виправити чи реформувати? Відповіді на ці питання допоможуть нам уникнути небезпеки сприйняття власної культури як вищої за інші.

Одна з найпоширеніших, хоча часто й невербалізованих причин відмови від глобального поклоніння — це страх втратити власне культурне надбання. Найвлучніше про цей страх висловився К. Майкл Гоун: «Літургійна множинність — це не заперечення власної культурної спадщини віри в піснях, молитвах та ритуалах. Це свідоме зусилля порівняти власну спадщину з перспективою іншої культури, проаналізувати кожну з них та винести з цього досвіду певні уроки»³⁴.

Найробійська декларація нагадує нам про те, що саме стоїть на кону, коли ми плануємо християнське поклоніння. Вона допомагає нам зосередитися на вмінні ставити запитання. Тема поклоніння важлива не лише для культурних антропологів, місіонерів та місіологів, а й для всіх християнських лідерів і вірян. А ті з нас, хто є новачками в цій галузі, мають вступати в цю розмову частіше запитуючи, аніж стверджуючи³⁵.

Я молюся та сподіваюся на те, що Найробійська декларація наставить і надихне місцеві християнські громади обрати «третій шлях» у сприйнятті напруженості між поклонінням та культурою. І хоча іноді буває важко й ніяково, напруженість — це не зло, яке слід відкидати, а чотиристороння розмова. Вона має великий потенціал допомогти нам правильно підтримувати красу та силу Євангелії, водночас залучаючи культуру. І, чинячи так, ми наслідуємо приклад Христа.

³⁴ Hawn, C. Michael 2007 "Praying Globally: Pitfalls and Possibilities of Cross-Cultural Liturgical Appropriation." In *Christian Worship Worldwide: Expanding Horizons, Deepening Practices*, Charles E. Farhadian, ed. Grand Rapids: Eerdmans, 210.

³⁵ John Witvliet, 2003 "Worship Worldwide" (seminar presented during a conference on World Christianity at Calvin College, Grand Rapids, MI).

Джона Д. Вітвліта було призначено доцентом кафедри прославлення та музики в Кальвін Коледж та викладачем за сумісництвом на кафедрі прославлення в Богословській семінарії ім. Кальвіна у Гранд-Рапідс, штат Мічиган. У двох наступних статтях буде досліджено, яку роль може відігравати плач у ритмі щотижневого богослужіння, за винятком кризових періодів.

Вітвліт пише: «Я вдячний Карлу Босмі, доценту кафедри Старого Завіту в Богословській семінарії ім. Кальвіна, за розмови на цю тему й особливо за його обговорення циклу молитов, що охоплює Псалми 13, 30 та 146».

Що відбувається недільного ранку на загальному богослужінні, коли в маленької дитини з вашої церковної громади діагностують невиліковну хворобу? Що відбувається, коли тривала боротьба підлітка з розладом харчової поведінки починає руйнувати сім'ю? Коли, здавалося б, порядний член громади виявляється винним у домашньому насильстві й не розкаюється? Коли землетрус, повинь чи торнадо сіють хаос у житті християн — поруч із вами чи по всьому континенту? Коли хвиля атак смертників загрожує зруйнувати мир на Близькому Сході? Тож що ж насправді відбувається на богослужінні, коли традиційні пісні хвали виявляються лише яскравим фасадом?

Такі моменти, з пастирської точки зору, є важливішими для духовного формування громади, ніж повний спектр церковних освітніх програм. І вони трапляються у житті багатьох громад із вражаючою регулярністю. Те, як ми реагуємо на них, може свідчити про Євангелію, яку ми проголошуємо, не менш потужно, ніж цілий рік проповідей.

Джеймс Вайт любить згадувати історію про одного настоятеля англійської церкви, який після нищівної повені, як завжди, моливсь із молитовника за стандартним планом без змін. Молитва того дня називалася так: «Напоюй землю Свою у час Свій, Господи». На щастя, для більшості лідерів прославлення та служителів, що ведуть богослужіння, очевидно: трагедії, які нас оточують, вимагають нашої делікатної та щирої уваги на загальних богослужіннях. Несправедливість необхідно виявляти. Ворогів — називати. Необхідно виражати солідарність зі стражденими та глибоку віру, що досліджує та аналізує себе.¹

Але як? Як ми можемо висловити свій гнів, страх чи здивування? Пропоную взяти за взірць біблійні псалми. Коли ми стикаємося з цілковитою втратою слів та надлишком нестабільних емоцій, то найкраще нам покладатися не на власну кострубатую мову, а на надійні та глибоко актуальні пісні плачу з єврейських Писань.

Структура псалом плачу

Пропонуючи використовувати біблійні пісні плачу в кризових ситуаціях, я не маю на увазі, що ми повинні просто обирати з певних текстів пам'ятні фрази чи метафори. Занадто довго ми задовольнялися тим, що виділяли улюблений чи зручний вірш або збирали «колажі розрізнених віршів Псалма» (як називав це Г'юз Оліфант Олд) для літургійного використання, повністю ігноруючи структури та контексти, за допомогою яких ці вірші набувають значення (*Leading in Prayer: A Workbook for Worship*, Eerdmans, 1995, 55–76).

Я пропоную нам працювати з основними формами псалмів, які ми навчилися розрізняти, а потім, немов джазовий соліст, який оздоблює основну музичну тему, імпровізувати з ними в контексті нашої конкретної трагедії. Найголовніше — ми навчимося структурувати наш плач, взявши за основу побудову біблійних псалмів плачу:

- *Наш плач починається зі звернення — вражаючого зізнання, що навіть у часи кризи ми приходимо до особистого та доступного Бога. У плачі ми не уникаємо напруги, яку це створює. Патрік Міллер, пишучи про Псалом 22, описує її як «майже нестерпне відчуття суперечності між ревучим волянням покинутості та зверненням, яке неодноразово наголошує на тому, що мовчазний, далекий Бог, Який покинув мене, є "моїм Богом"» (Miller, *They Cried to the Lord*, Fortress Press, 1994, 5).*

- *Потім наш плач вільно звертається до цього особистого Бога через низку яскравих мальовничих образів, що використовуються для прямої мови у псалмах.* Ми молимося до Яхве — скелі, надійної опори, притулку, птаха, що своїми крилами закриває тебе. Ці метафори — не просто богословські конструкції, а засоби безпосереднього спілкування з Богом. Коли ми використовуємо їх у молитві, вони формують і переосмислюють наше сприйняття Господа. Вони вдосконалюють наш образ Творця тими самими інструментами, які Він Сам нам дає: біблійними текстами.
- *Наша молитва продовжується сміливим волянням. Ми приносимо наші найгостріші богословські питання просто до святилища.* Робимо це, навчаючись із псалмів цінності прямої розмови. Наші тьмяні умовні речення та непряма мова («Нам хотілося б запитати Тебе, чому так сталося...») перетворюються на сміливе та щире звернення («Доки, Господи, Ти зовсім не звертатимеш на мене уваги?»). Така чесність по-своєму втішає скорботних і виражає солідарність із ображеними. У молитовному житті їхні запитання та протести не є «незаконними». Молитва цілком може містити знаки питання поряд зі знаками оклику. Щире поклоніння виражає як щирий сумнів, так і впевненість. Псалми навчають нас, що сумнів також може бути виявом акту віри, а молитва — містити не лише благання про допомогу, а й скарги до Бога щодо несправедливості та тривалого зла.

Псалми також показують нам, що біблійний плач виражається в різних формах. Одні псалми плачу спрямовані на ворога, інші — до Бога; одні є особистими та ізольованими, а інші — загальними (спільними) та всеохопними. Плач — це відповідь на весь спектр проблем людського становища. У псалмах чітко названо причини для плачу: ізоляція, сором, відчай, небезпека, фізичні вади та смерть.

- *Далі наша молитва продовжується конкретним благанням: зціли нас, звільни нас, врятуй нас.* Ми стверджуємо, разом із Вестерманном, що «плач сам по собі не має сенсу», якщо він не веде до прохання (*Praise and Lament in the Psalms, John Knox Press, 1981, 266*). По суті, наш плач, наше прохання та наша кінцева хвала Богові пасують одне до одного, як рукавичка до руки. Саме ті якості, за які ми славимо Бога, є тими самими властивостями, до яких ми апелюємо в часи потреби.
- *Зрештою, наша молитва закінчується словами надії, впевненості та довіри, якими б стриманими вони не були в теперішній ситуації.* Псалом плачу — це есхатологічна молитва. Вона завжди спрямована в майбутнє. У час кризи співати пісні хвали буває неможливо. Втім громада очікує хвалу навіть тоді, коли вирішення кризи ще не настало. Хвала — це цілком очікуваний наслідок подолання розпачу.

Таким чином, форма біблійних молитов надає нам модель літургійної молитви для часів кризи. Нам, служителям, відповідальним за богослужіння, варто було б щонайменше поміркувати над тими вражаючими та майстерними способами, якими записані у псалмах молитви адаптують цю структуру. Це допоможе забезпечити таку ж саму уяву та винахідливість у підході до загальних молитов сьогодні. На цю структуру, як на прототип або орієнтир, можуть спиратися як ретельно написані, так і спонтанні молитви.

Втілюйте псалми в життя

Ще більш пряма стратегія — молитися безпосередньо текстами псалмів. Візьміть конкретний псалом плачу із його різкими та специфічними формулюваннями, із його пристрасним благанням та волянням до Бога, і дозвольте йому задати тон для спільної молитви. Оберіть псалом, оскільки він є гармонійним поєднанням вираження та досвіду. Візьміть Псалом 69 для стану сорому, Псалом 51 — для стану провини, Псалом 38 або Псалом 41 — для стану хвороби, Псалом 88 — для часів повного відчаю, Псалом 71 — для страждань старості та Псалом 143 — для випадків гноблення або переслідування. А потім втілюйте його в життя з уявою та пристрасстю.

Ми можемо просто молитися текстом псалма як він є, без прикрас, у певному темпі, який дозволяє спільноті під час поклоніння перейнятися пафосом тексту. Або ми можемо імпровізувати над текстом — промовляти слова псалма, додаючи до них нашу власну, дуже конкретну ситуацію. Розглянемо наступний приклад використання псалма громадою, що оплакує випадок домашнього насильства. Текст Псалма 13 тут перемешується цілеспрямованою молитвою, написаною для конкретної нагоди.

² Доки, Господи, Ти зовсім не звертатимеш на мене уваги?
Доки відвертатимеш Своє обличчя від мене?

³ Доки буду нагромаджувати журбу в моїй душі
й щодня тужити своїм серцем?
Доки мій ворог буде величатися наді мною?

Господи, Боже наш, ми відчуваємося забутими.
Це насильство руйнує нашу віру.
Жертва, наша сестра ____, сама у своєму відчаї.
Як довго ще це триватиме?

⁴ Зглянься і вислухай мене, Господи, Боже мій!
Просвіти мої очі, щоб часом я не заснув вічним сном,

⁵ і щоб була, не сказав мій ворог: Я його переміг!
Аби ті, що мене цькують, не зраділи, якщо я спотикнуся.

Той, хто вчиняє це насильство, — перемагає!
Просимо Тебе, Господи, зупини його!
Нам важко бачити, що цей невіглас —
ворог наш і нашої сестри —
переконаний у своєму успіху.

⁶ Тож я покладаю надію на Твоє милосердя.
Моє серце радітиме Твоїм спасінням.
Заспіваю Господеві,
Який учинив мені добро.

Ми прагнемо прославити Тебе,
аби наша сестра знову могла відчути Твою благодать.
Бо глибоко в душі, ми віримо у Твою благодать і милість. Амінь.

Після такої молитви ця громада навряд чи колись знову читатиме Псалом 13 так само, як раніше. Для них ця давня молитва раптом оживає і набуває актуальності сьогодні. І, можливо, з Божої благодаті людина, що страждає, зможе відчути: біблійна віра та Бог, до Якого вона звернена, не ставляться до її самотності та ізольованості вороже, а навпаки — дають місце її болю.

У багатьох критичних ситуаціях таке виконання псалму плачу може бути надто поспішним. Справді, одна з проблем плачу в літургії полягає в тому, що ми рухаємося надто швидко, пропускаючи щирі крики жалю, за якими стоять глибокі та похмурі переживання. І хоча це не стане остаточним розв'язанням проблеми, все ж поміркуйте над можливістю розширити таку імпровізацію на псалом плачу так, щоб вона охоплювала все богослужіння. Виділіть цілу годину, щоб помолитися певним текстом, як-от Псалом 13. Використовуйте тишу, спокійні гімни та короткі роздуми, щоб розкрити значення кожної частини псалма. (Див. наступні дві статті, щоб отримати більше інформації щодо Псалма 13).

ПЛАЧ І ЦИКЛ МОЛИТОВ

Такими молитвами ми лише розпочинаємо процес духовного опрацювання певної кризи. Псалми справді потужно виражають жалобу, але згодом вони, як того вимагає віра, переходять до хвали. А як щодо нас? Чи прагнемо ми з часом провести нашу громаду від дезорієнтації до переорієнтації, від плачу до прославлення?

Варто визнати: ми часто залишаємо віруючих у жалобі наодинці, бо надто поспішаємо повернутися до «нормального» життя, до пісень та молитов про добробут. Або ж, навпаки, задовольняємося тим, що

занурюємося в жалобу, тиждень за тижнем молячись про певну кризу з почуттям розпачу, який не відчуває магнітного тяжіння христоцентричної надії.

Літургійна молитва в часи кризи не завершується вираженням жалю. Плач — це лише один крок на довгому шляху повернення до хвали. Мудрі лідери богослужіння прагнутимуть повільно, але впевнено провести громаду цим шляхом, зважаючи на характер кризового моменту. Особливий плач щодо конкретної проблеми може і має практикуватися лише в тій громаді, де є місце для особливої хвали та подяки. Якщо ми хочемо плакати з вражаючою конкретністю, нам потрібно так само конкретно і хвалити — за допомогою декларативних гімнів, що називають специфічні Божі дари для громади.

Псалми 13, 30 та 146, узяті разом, відтворюють повний цикл псалмічної молитви. Заключна обітниця хвали у Псалмі 13 безпосередньо переходить у початковий виклику хвали у Псалмі 30. А подяка за конкретне божественне втручання у Псалмі 30 веде до формулювання всезагальної хвали у Псалмі 146. Таке поєднання пропонує творчі способи структурування літургійної молитви. Розглянемо три можливі варіанти:

- По-перше, якщо ви використовуєте Псалом 13 стосовно конкретної кризи, то визначте доречний, із погляду душпастирства, час (можливо, за кілька днів або й тижнів), щоб помолитися текстом Псалма 30, а згодом — Псалма 146. Робіть це в такий самий спосіб: імпровізуючи над їхньою структурою та фразеологією, адаптуючи їх до вашого контексту.
- По-друге, коли молитиметеся текстом Псалма 30, а потім Псалма 146, чітко згадуйте Псалом 13 як молитву, що була першою реакцією на конкретний момент кризи. Це допоможе громаді побачити шлях, який вони пройшли разом із Богом.
- По-третє, нехай логіка літургійної молитви знайде відгук у проповіді. Розгляньте можливість провести серію роздумів під назвою (як у Жана Кальвіна) «Анатомія душі». Почніть із Псалма 13 і переходьте до Псалмів 30 та 146, охоплюючи стани дезорієнтації та переорієнтації, плачу та хвали. При цьому ставте собі на меті не «розв'язати» проблему зла теоретично, а радше допомогти віруючим глибше зануритися в ці живі біблійні молитви.

ПСАЛОМ ПЛАЧУ У ЦЕРКОВНІЙ ГРОМАДІ

Усе це не означає, що кожний біблійний псалом плачу однаково придатний для наслідування або що це єдиний спосіб вираження плачу. Однак стратегія структурування літургійної молитви відповідно до певних біблійних текстів та їхніх комбінацій має кілька переваг.

По-перше, вона надає достатньо підстав для того, щоб звертатися до Бога з такими відвертими словами. Це зменшує потребу в додатковому обґрунтуванні таких дій у контексті літургії. Це дає нам «дозвіл» робити те, чого наша релігійна культура інакше могла б не дозволити. Подібну літургійну пораду найкраще висловив Річард Бакстер понад три століття тому: «Найбезпечніший спосіб укласти стислу літургію — це взяти її всю або принаймні якомога більше (як за словами, так і за змістом) зі Святого Письма». Чому? Тому що «всі переконані в непогрішній істині Святого Письма та доречності його виразів, чого не можна гарантувати стосовно людських переконань» (*Richard Baxter, Five Disputations of Church Government and Worship, London, 1659, 378*).

По-друге, ця практика стає орієнтиром для перевірки наших пастирських інстинктів. Волтер Брюггеман, слідом за Пітером Бергером та іншими, зауважив, що чітке формулювання служить як для підсилення, так і для зменшення почуття відчаю (*Brueggemann, The Psalms & the Life of Faith, Fortress Press, 1995*). Наприклад, церква може допомогти скорботній родині, надаючи слова для щирого визнання власної безпорадності. Водночас такі формулювання «окантовують» цей досвід. Для тих, хто страждає, жалобні богослужіння, побудовані на основі біблійних текстів, стверджують три важливі тези: їхні страждання реальні, вони духовно значущі, і вони — не останнє слово. І все це досягається без потреби в окремому богословському трактаті.

По-третє, ця стратегія забезпечує структуру для справді спонтанної молитви. Ми, протестанти вільних церков, маємо плекати нашу традицію імпровізованої молитви. Проте те, що ми вважаємо цілком спонтанним, часто є нічим іншим, як набором звичних кліше. Без структури ми втрачаємо можливість справжньої творчості — те, що добре відомо кожному джазовому музиканту. Псалми вчать нас цінності безпосередньої молитви.

Багато з них виникають із прямого досвіду та відображають нестримне вираження провини, страху чи гніву. Однак вони також навчають нас цінності форми. Багато найособистіших псалмів спираються на перевірені часом фрази та мовленнєві структури. Імпровізація на основі відповідних псалмів — це один із найпростіших способів розумного балансування між свободою та формою.

По-четверте, така стратегія структурування літургійної молитви в часи кризи надає нашій хвалі цілісності. Брюггеман говорив про амбівалентність описової хвали — про те, як пісні добробуту можуть ставати зручним прикриттям для бажання зберегти статус-кво, ігноруючи плач та волення нужденних. Але якщо пісні хвали співаються вже після кризи, з повним усвідомленням Божої допомоги у важкі часи, тоді вони набувають нової та потужної щирості.

По-п'яте, ця стратегія дає можливість людям, які опинилися в ізольованій боротьбі з трагедією чи несправедливістю, знайти голос у спільноті віруючих. Плач часто є глибоко особистим. Чи може ціла спільнота сподіватися на повне співпереживання ізоляції та самотності того, хто страждає? Можливо, зрештою, і ні. Однак псалмічна молитва дозволяє — знову ж таки, з Божої благодаті — конкретній людині відчути невисловлену солідарність із чоловіками та жінками віри, які промовляли ці канонічні слова крізь століття болю та насильства. У цьому полягає одна з явних переваг цілеспрямованого використання давніх текстів.

Нарешті, ця стратегія дозволяє біблійним текстам формувати нас. Ці тексти проникають нам у саму душу та стають частиною нашої духовної ідентичності. Таким чином нас формує не загальна теологія плачу чи нечітке уявлення про Божу дію, а конкретні тексти. Ця стратегія дає віруючим, особливо тим, хто страждає, біблійні орієнтири для особистої молитви та поклоніння. Вона вказує місце, де варто зробити «закладку» у своїх Бібліях. Вона дає нам тексти, які можна згадати під час сімейних зустрічей чи річниць. Це відчутний дар, який може принести вдумлива літургія в часи випробувань.

УРИВОК

Що відбувається на загальному богослужінні, коли традиційні пісні хвали стають лише яскравим фасадом?

АКТУАЛЬНІ ЛІТУРГІЙНІ ДЖЕРЕЛА НА ТЕМУ ПЛАЧУ

Liturgies of Lament. *J. Frank Henderson. Chicago: Liturgy Training Publications, 1994. Paper, 92 pp.* Три розділи містять делікатні поради, приклади богослужінь, а також переліки біблійних текстів, молитов та інших матеріалів.

Psalms of Lament. *Ann Weems; Foreword by Walter Brueggemann. Louisville: Westminster John Knox Press, 1995. 105 pp.* Поетеса Енн Вімс пропонує п'ятдесят особистих і зворушливих псалмів плачу власного авторства — «тим, хто плаче» та «тим, хто сумує разом із ними».

Songs in the Night: Inspiring Stories Behind 100 Hymns Born in Trial and Suffering. *Henry Gariepy. Grand Rapids: Eerdmans, 1996. 254 pp.* Багато наших найулюбленіших гімнів народилися в горнілі випробувань і страждань. Гарієпі яскраво описує біблійні, історичні та сучасні обставини тих, хто перетворив свої печалі на пісні. Тематична структура книги дозволяє використовувати її для богослужінь та особистих молитов.

The Last Journey. *John Bell. Chicago: GIA, 1996. Songs for the Time of Grieving (Пісні для часу скорботи): 16 гімнів, доступних окремо або в комплекті; а також Reflections for the Time of Grieving: 50 сторінок молитов, читань та роздумів Джона Белла.*

СПІЛЬНИЙ ПЛАЧ

Коли у 1988 році після тривалої боротьби з раком померла молода мати трьох маленьких дітей, уся наша церква була в жалобі та переживала глибокий біль. Ми попросили хор виконати 1-шу та 5-ту строфи гімну «Спільний плач» (*PsH 576*) на її похороні. Багатьом хористам було важко промовляти слова цієї жалобної пісні, оскільки вони ніби свідчили про гнів на Бога. Знадобилося кілька розмов, щоб пояснити їм: цей гнів є цілком

зрозумілим, і це була раніше не визнана ними емоція, яку вони насправді відчували в цій ситуації. Зрештою, вони змогли висловити і своє горе, і гнів, заспівавши цей гімн на похороні.

Відтоді ми кілька разів використовували цю жалобну пісню на інших поминальних службах. Іноді вся наша громада промовляла текст пісні як спільну молитву, а не співала його. Виявилося, що це здоровий спосіб вираження плачу, який люди зазвичай вагаються висловити вголос, але, зробивши це хоча б раз, починають вважати його надзвичайно змістовним.

— Говард Вандервелл

*Чому, Господи, зло, як бачиться, завжди домагається свого?
Ми визнаємо, що наш гріх глибоко ганебний, але нині нечестиві відкрито зневажають нас —
вони насміхаються з Твого імені та сміються над нашим розпачем.
Ми знаємо, що Твоя благословенна любов залишається вірною:
ніщо не може приректи нас на нескінченне горе.
Оберни, любий Господи, це зло на добро; покажи нам Свою славу, що нині затьмарена бідой.*

*Чому, Господи, він має бути засуджений та ув'язнений?
Це правда: він скривдив свого ближнього і підвів Тебе.
Втім серед нас немає невинного чи безгрішного — жодного;
лише з Твоїєї благодаті ми йдемо Твоїм шляхом.
Благаємо: зціли душевний біль, який ми нині поділяємо.
Не карай понад міру, щоб не знищити Твого творіння.
Почуй цей плач як заступницьку молитву і промов Своє могутнє Слово, аби дати нам надію.*

*Чому, Господи, вона має бути залишена на загибель?
Хіба Ти не бачиш, як болісно вона страждає?
Чи не міг би Ти відвернути прокляття цього лиха?
Здивуй нас Своєю всевладною могутністю!
Благаємо: зціли душевний біль, який ми нині поділяємо.
Не карай понад міру, щоб не знищити Твого творіння.
Почуй цей плач як заступницьку молитву і промов Своє могутнє Слово,
аби дати нам надію.*

*Чому, Господи, порушені обітниці ріжуть, як ніж?
Як те, що шлюбом поєднане в одне тіло, може розбитися на друзки?
Жодному з нас не вдалося залишитися цілком чистим та вірним;
лише з Твоїєї благодаті ми тримаємося своїх урочистих обітниць.
Благаємо: зціли душевний біль, який ми нині поділяємо.
Не карай понад міру, щоб не знищити Твого творіння.
Почуй цей плач як заступницьку молитву і промов Своє могутнє Слово,
аби дати нам надію.*

*Чому, Господи, так раптово Ти забрав його додому?
Невже Тобі не під силу було дочекатися, аби побачити його перед Собою?
Чому мусимо ми відчувати одвічну жорстокість смерті?
Прийди, Господи, не забарися, не залиш нас самих.
Благаємо: зціли душевний біль, який ми нині поділяємо.
Не карай понад міру, щоб не знищити Твого творіння.
Почуй цей плач як заступницьку молитву і промов Своє могутнє Слово,
аби дати нам надію.*

*Чому, Господи, повинні діти Твої страждати?
Невже наш біль та муки приємні Тобі?
Ти — Бог, ревний до наших пісень хвали,*

*почуй же цю пісню плачу як молитву, що наповнює землю.
Благаємо: зціли душевний біль, який ми нині поділяємо.
Не карай понад міру, щоб не знищити Твого творіння.
Почуй цей плач як заступницьку молитву і промов Своє могутнє слово,
аби дати нам надію.*

Текст: Кальвін Сірвельд, 1986. © 1986, Calvin Seerveld. Використано з дозволу.

Передплатники *RW (Reformed Worship)* можуть використовувати цей текст для потреб своєї релігійної громади за умови зазначення авторства та дати.

Примітка: У строфах 2, 3 та 5 слова він/вона, а також брат/сестра є взаємозамінними; їх також можна замінити на він чи вона залежно від обставин. Зазвичай під час богослужіння виконуються дві строфи: першою співається вступна строфа як загальне звернення, а другою — та, що відповідає конкретній потребі громади: ув'язнення (ст. 2), хвороба (ст. 3), розлучення чи розрив обітниць (ст. 4), передчасна смерть (ст. 5) або інші випадки глибокого болю (ст. 6).

10. ДЖЕЙМС Р. КРАБІЛЛ—ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ З МУЗИКОЮ, КОЛИ СТИКАЮТЬСЯ КУЛЬТУРИ? ШІСТЬ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ МУЗИКИ В АФРИКАНСЬКИХ ЦЕРКВАХ³⁶

«Музика Африки, — писав Генрі Веман понад століття тому, — є дзеркалом душі, невід’ємною частиною найглибшої сутності [африканця]; вона має силу звільнити, і саме в музиці та танці африканець може бути самим собою якнайкраще»³⁷. Якщо твердження Вемана правдиве стосовно музики в Африці навіть до появи там християнства, то не дивно, що музика так само стала важливим елементом у житті та ідентичності новостворених християнських громад, що почали з’являтися по усьому континенту. «Ndiyanda kurinda!» (мовою бемба (Замбія) означає «Я хочу співати!») — саме такою фразою більшість замбійців оголошують про своє бажання прийняти християнську віру — віру, яка для них може бути адекватно виражена виключно через вилив пісень³⁸.

Саме тому дуже прикро, що багато хто із західних місіонерів, як перші посланці християнства, не змогли скористатися традиційними джерелами африканської музики і відчинити двері, «за допомогою яких хоча б якась частка цього багатства могла б перейти до поклоніння та богослужіння молодих церков»³⁹. Для деяких спостерігачів уся ця ситуація є щонайменше «культурним геноцидом»⁴⁰, одним із найсумніших розділів і найжахливіших аспектів усієї історії західних місіонерських зусиль.

Надто поширеними були випадки, подібні до того, про який я вам зараз розповім. Це історія про літнього чоловіка в Чаді, який, дещо вагаючись, зізнався місцевому американському місіонеру: «Я хочу стати християнином, але... це ж мені доведеться вивчати вашу музику?»⁴¹

«Я хочу стати християнином, але... це ж мені доведеться вивчати вашу музику?»

ІШОВ 1914 РІК

Два контрастні тематичні дослідження з місіонерської роботи в Африці, що мали місце майже століття тому, ілюструють різні підходи, які використовувалися тими, хто в той час проповідував Євангелію. Одне з них відбувалося на річці Руїкі у Східній Африці, що належала тоді Бельгійському Конго та британському протекторату Уганда. Інша історія розгортається в новоствореній французькій західноафриканській колонії Кот-д’Івуар. Історичне тло в обох випадках — вересень 1914 року, коли європейська колоніальна експансія в Африці на південь від Сахари досягла піку, а Перша світова війна розпочиналася з усіма її руйнівними наслідками як для європейців, так і для їхніх розквітливих імперій в Африці та за її межами.

Сцена з фільму «Африканська королева»

Перша історія приходить до нас кадрами фільму «Африканська королева» Джона Г’юстона 1951 року, заснованого на однойменному романі К. С. Форестера 1935 року. Ця оскароносна сага про пригоди, гумор та романтику розгортається на тлі місіонерських зусиль зарозумілої та незграбної британської пари — Семюеля та Роуз Сейерів, брата та сестри, яких майстерно зіграли Роберт Морлі та Кетрін Хепберн.

Уже в перших кадрах перед нами відкривається основне тло історії. На яскраво-блакитному, вкритому пухкими хмарками небі крізь обриси пальмових гілок тропічного лісу на екрані з’являються титри. Камера рухається вздовж верхівок дерев, а потім поступово опускається вниз до скупчення хатин із солом’яними дахами.

³⁶ Частина цього розділу було взято з R. Krabill, “Encounters: What Happens to Music When People Meet,” in *Music in the Life of the African Church*, eds. Roberta R. King, Jean Ngoya Kidula, James R. Krabill, and Thomas Oduro (Waco: Baylor University Press, 2008), 57–79. У цьому дослідженні основну увагу приділено історичному розвитку музики в житті африканської церкви, а також динаміці взаємодії західнохристиянських і традиційних африканських релігійних світоглядів у процесі створення та використання африканської християнської музики.

³⁷ Henry Weman, “African Music and the Church in Africa,” *Studia Missionalia Upsaliensia*, vol. 3 (Uppsala, Sweden: Svenska Institutet för Missionsforskning, 1960), 20.

³⁸ Bengt Gustaf Malcolm Sundkler, *Bara Bukoba: Church and Community in Tanzania* (London: Hurst, 1980), 184.

³⁹ Adrian Hastings, *African Christianity* (New York: Seabury Press, 1976), 48.

⁴⁰ Bongaye Senza Masa, “The Future of African Music,” in *African Challenge*, ed. Kenneth Y. Best (Nairobi: Trans-africa Publishers, 1975), 157.

⁴¹ Laverne R. Morse, “Ethnomusicology: A New Frontier,” in *Evangelical Missions Quarterly* 11 (January 1975): 35.

На шпилі однієї з будівель цього селища встановлено хрест, а на екрані з'являється напис, виконаний жирним шрифтом: «Німецька Східна Африка, вересень 1914 року». Камера, наближаючись до хреста, поступово проходить крізь вузькі двері будівлі, відкриваючи погляду кам'яну вирізьблену табличку з назвою: «Перша методистська церква, Кунг-Ду».

Входячи до будівлі церкви, ми чуємо приглушені звуки музики і бачимо преподобного Сейєра, який відважно, але безуспішно намагається вести громаду в натхненному виконанні гімну XVIII століття «Веди мене, о Ти, великий Єгово!»). Ця невдала спроба, як ми дізнаємося пізніше, була не єдиною справою в житті Сейєра, що закінчилася цілковитим провалом. Власне, навіть його рішення стати місіонером стало результатом низького рівня володіння мовами, оскільки він провалив іспити з грецької та івриту.

Його сестра Роуз, безмежно віддана братові й манірно вбрана у «гідну добропорядної християнки Вікторіанської епохи» сукню з високим коміром, рясно вкрита потом від тропічної спеки та зусиль, завзято натискає на педалі фісгармонії. Вона ніби намагається заглушити какофонію атональних звуків, що доносяться від спантеличених членів сільської громади. «Пісні хвали, пісні хвали, я завжди співатиму Тобі!» — палко виголошує вона в сцені, яка змушує глядача одночасно переживати широкий діапазон емоцій: від болю та жалю до гомеричного реготу.

Ми так і не дізнаємося, до чого могло б призвести неохитне завзяття Сейєрів у прагненні передати своїй африканській громаді «музику серця», яку вони навчилися любити на батьківщині. Бо майже одразу після цієї сцени на богослужінні німецькі війська здійснюють набіг та руйнують місіонерське село. Вони беруть у полон та вивозять корінне населення, аби силою перетворити їх або на солдатів, або на рабів. Семюель виступає проти насильницьких дій військових, за що отримує удар прикладом по голові. Згодом він починає марити через лихоманку і невдовзі помирає, залишаючи саму розгублену та зневірену Роуз, яка безпорадно спостерігає, як світ руйнується навколо неї.

«У Бога немає особливих улюблених пісень. Нам достатньо просто складати гімни хвали, що прославлятимуть Його нашою власною музикою та нашою рідною мовою, а Він їх точно зрозуміє».

«Музичне служіння» пророка Вільяма Вейда Гарріса

На іншому боці континенту, у вересні того самого 1914 року, служіння Вільяма Вейда Гарріса — 54-річного пророка-євангеліста з Ліберії — досягло піку своєї популярності на півдні Кот-д'Івуару. Маючи з ресурсів лише палке бажання поділитися Доброю Новиною про Ісуса, за рік до того Гарріс покинув рідну Ліберію та пройшов уздовж узбережжя сотні кілометрів на схід, закликаючи людей усюди відмовитися від традиційних об'єктів поклоніння і натомість звернутися до «єдиного, істинного Бога».

Служіння Гарріса тривало лише вісімнадцять місяців, але за цей короткий період від 100 000 до 200 000 людей із понад десятка різних етнічних груп відгукнулися на заклик євангеліста, прийняли хрещення та зробили свої перші кроки до нового життя у Христі⁴².

Одне з питань, яке доволі часто новонавернені ставили Гаррісу, стосувалося типу музики, яку вони повинні виконувати, коли повернуться додому у свої села. «Навчи нас небесних пісень, — благали вони, — щоб ми могли по-справжньому віддавати Богові славу». Проте Гарріс, хоча сам і був поціновувачем західних гімнів, які співав змалечку (зокрема й, що цікаво, «Веди мене, о Ти, великий Єгово!»), відмовився від легкого шляху й не став навчати новонавернених улюбленої західної музики своєї молодості.

⁴² Детальніше про служіння Гарріса та його підхід до створення гімнів корінного походження розповідається в частині 2 цього посібника; див. James R. Krabill, "How a West African Evangelist Unleashed Musical Creativity among New Believers," chpt. 65.

«Я ніколи не бував на небесах, — сказав він натовпу, проявляючи мудрість, — тож я не можу сказати вам, яка саме музика звучить у Божому царському селищі. Але я знаю от що: у Бога немає особливих улюблених пісень. Він чує все, що ми співаємо, якою б мовою ми це не робили. Нам достатньо просто складати гімни хвали, що прославлятимуть Його нашою власною музикою та нашою рідною мовою, а Він їх точно зрозуміє».

Натхненні цими словами підбадьорення, новонавернені віряни взялися до роботи, трансформуючи свої традиційні мелодії на пісні для прославлення Бога. Сьогодні музичний репертуар церкви Гарріса налічує тисячі гімнів; їх покладено на музику, написану членами церкви для церкви і мовою, добре зрозумілою церкві⁴³.

ШІСТЬ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ МУЗИКИ В БАГАТЬОХ РЕЛІГІЙНИХ ГРОМАДАХ АФРИКИ НА ПІВДЕНЬ ВІД САХАРІ

Деякі церкви та релігійні течії в Африці від самого початку свого існування виконували власну місцеву музику. У певних випадках, як-от у вищезгаданому Гаррістському русі, використання запозиченої музики впродовж майже ста років не лише не заохочувалося, а навіть заборонялося.

Однак багато інших церков (якщо не більшість), особливо ті, що були засновані західними місіонерськими товариствами, пройшли або зараз проходять через низку етапів на шляху до створення музики прославлення, яку вони могли б назвати своєю власною. Ми коротко розглянемо ці шість етапів: імпорт, адаптація, зміна, імітація, індігенізація та інтернаціоналізація. Ідеться не про те, що всі церкви пройшли кожен із цих етапів або зробили це саме в такій послідовності. Однак ці етапи трапляються достатньо часто, щоб стати предметом тривалих обговорень.

Етап 1: Імпорт — коли мелодії, тексти та ритми гімнів запозичені у західних місіонерів

Упродовж значної частини історії африканської церкви новонавернені віряни просто запозичували західні гімни, на киталит творів Воттса та Веслі або частин латинської меси, та відтворювали їх якомога точніше. Цікаво, що з часом багато африканських християн почали щиро цінувати євро-американські музичні традиції та вважати їх «своїми».

Асанте Дарква, виступаючи від імені багатьох християн Гани, зазначив, що мелодії християнських гімнів є чи не найпоширенішою формою західної музики, яку розуміють як освічені, так і неписьменні африканці. Християни співають улюблені гімни не лише на церковних службах, а й на поминках та похованнях, знаходячи розраду в тих стародавніх і сучасних гімнах, які принесли духовну користь християнам по всьому світу⁴⁴.

Кетрін Грей засвідчує подібну ситуацію серед народу баганда в Уганді, де гімни західного походження «тепер стали настільки невіддільною частиною християнського богослужіння та життя народу баганда, що їх можна назвати музикою корінних народів»⁴⁵. Однак не всі африканці почувалися «як удома» із західними музичними традиціями. У більшості з них західна музична спадщина викликає стійке, приховане відчуття відчуження, «духовної непридатності». Нігерієць Е. Боладжі Ідову різко висловився про це багато років тому:

«Знову і знову ми спостерігаємо за тим, як хори змушені співати або вигукувати складні гімни англійською мовою, тоді як вони ледь-ледь, а іноді й зовсім не розуміють того, що співають... Нехай вас не вводять в оману той факт, що люди й досі без нарікань переносять страждання, спричинені цією необхідністю»⁴⁶.

⁴³ Кілька сотень цих гімнів було записано мовою д'іда (однією з шістдесяти мов Кот-д'Івуару), перекладено розмовною французькою та проаналізовано з огляду на їхній історичний і релігійний зміст у книзі: James R. Krabill, *The Hymnody of the Harrist Church among the Dida of South-Central Ivory Coast, 1913–1949* (Frankfurt: Peter Lang, 1995).

⁴⁴ Asante Darkwa, "New Horizons in Music and Worship in Ghana," *African Urban Studies* 8 (Осінь 1980): 69.

⁴⁵ Katherine Morehouse, "The Western Hymn in Mission: Intrusion or Tradition?" in *Global Consultation on Music and Missions: The Proceedings*, eds. Paul Neeley, Linda Neeley, Paul McAndrew, and Cathy McAndrew, CD-ROM (Duncanville, TX: EthnoDoxology/ACT, 2006), 10.

⁴⁶ E. Bolaji Idowu, *Towards an Indigenous Church* (London: Oxford University Press, 1965), 30–31.

Етап 2: Адаптація — коли мелодії чи тексти завезених гімнів «африканізуються», аби зробити їх придатнішими для вірян

На етапі адаптації мелодія та текст запозиченого гімну не зазнають суттєвих змін. Проте здійснюється спроба адаптувати виконання до контексту певної релігійної громади, додаючи ударні інструменти, брязкальця чи інші місцеві музичні інструменти. Західноафриканська церква херувимів і серафимів часто практикує це з відомими західними гімнами, як-от «У Христі ми Друга маєм», що виконується у супроводі губної гармоніки, барабанів, електронних клавішних або пастуших дзвіночків⁴⁷.

Також може бути ухвалено рішення перекласти текст гімну із західної мови на місцеву, щоб зробити його зрозумілішим. При такому перекладі немає мети змінити фактичний зміст пісні — лише зробити його доступним іншою мовою. Упродовж більшої частини епохи місіонерства саме переклад текстів був найпоширенішою практикою. Зазвичай він однаково корисний як для новонавернених, так і для самих місіонерів. «Вам ніколи не зрозуміти, як це — чути гімн "О, ніщо, лиш кров Ісуса!", який співається незнайомою мовою десь у невеличкому селищі на краю світу!» — писали у своїх звітах працівники Християнського та Місіонерського Альянсу в 1930 році⁴⁸.

Однак слід зазначити, що перекладені гімни, хоча вони й зрозуміліші за «іноземні», зазвичай є просто «тимчасовим рішенням» і «з точки зору їхньої мистецької цінності — не найкращими»⁴⁹. Найпоширеніша проблема цього етапу полягає в тому, що багато африканських мов є тональними: зміна висоти звуку змінює значення слова. Коли такі слова накладають на євро-американські мелодії, зміст часто спотворюється. Е. Боладжі Ідову описує випадок, коли при перекладі мовою йоруба англійський вислів «жалюгідний грішник» через невідповідність мелодії перетворився на «жалюгідна людина, уражена туберкульозом мигдалин»⁵⁰.

Етап 3: Зміна — коли частина місіонерського гімну значно видозмінюється місцевою формою

На етапі зміни відбувається дещо більше, ніж просто супровід західної мелодії брязкальцями чи переклад тексту. Тут спостерігається значна зміна або повна заміна певної частини гімну мелодіями, текстами чи ритмами місцевого колориту.

Прикладами такої модифікації можуть бути:

1. Збереження західної мелодії при повній заміні тексту новим, написаним місцевим автором⁵¹.
2. Збереження західного тексту, який покладається на нову, написану місцевим автором мелодію.

«Конституція про Священну Літургію» II Ватиканського Собору (*Sacrosanctum Concilium*, № 38) дозволяє подібні адаптації, що породжує жваві дебати в африканських католицьких колах щодо необхідності «культурної вкоріненості літургії» та «втілених євхаристійних святкувань»⁵².

Музика корінного населення, написана місцевими музикантами, не обов'язково має бути єдиним раціоном церкви. Але здорова церква поставить собі це за мету.

Етап 4: Імітація — коли мелодії, тексти та ритми створюються місцевими музикантами, але в стилі, що копіює західні музичні жанри

«Майже всі відомі ганські композитори, а також студенти, намагалися писати мелодії гімнів», — стверджує Асанте Дарква⁵³. Одним із найвідоміших серед них був доктор Ефраїм Аму, який як експерт із

⁴⁷ Див. відео James R. Krabill, "Theology of Song," in *Global Consultation on Music and Missions: The Proceedings*, eds. Paul Neeley, Linda Neeley, Paul McAndrew, and Cathy McAndrew, CD-ROM (Duncanville, TX: Ethno-Doxology/ACT, 2006).

⁴⁸ Ruth Ellenberger, "Gossiping the Gospel in French West Africa," *The Alliance Weekly*, September 13, 1930: 598.

⁴⁹ J. H. Nketia, "The Contribution of African Culture to Christian Worship," *International Review of Missions* 47 (1958): 274.

⁵⁰ Idowu, *Towards an Indigenous Church*, 33.

⁵¹ Приклади див. W. J. Wallace, "Hymns in Ethiopia," *видання Practical Anthropology* 9 (листопад - грудень 1962): 271; та Mary Key, "Hymn Writing with Indigenous Tunes," *Practical Anthropology* 9 (листопад - грудень 1962): 258–59.

⁵² Krabill, *Hymnody*, 42, note 58.

⁵³ Darkwa, "New Horizons," 69.

традиційної ганської музики також навчався в Королівській школі музики в Лондоні (1937–1940). Зрештою він написав та опублікував збірку із 45 хорових творів⁵⁴.

Нещодавно Кетрін Грей доповідала про пісні з Уганди, що попереджають про небезпеку СНІДу; ці пісні були написані у «структурі гімнічної строфіки»⁵⁵. По всьому континенту можна знайти безліч прикладів, коли африканські музиканти складали пісні для богослужіння, наприклад, у стилі гімнів відродження XIX століття чи госпелу, аранжувань чотириголосного чоловічого квартету, а також дедалі частіше — у жанрах, популярних на сучасній музичній сцені, таких як «хвала та поклоніння», кантрі, хіп-хоп, реггі та реп.

Етап 5: Індигенізація — коли мелодії, тексти та ритми створюються локально, у музичних формах та стилях, притаманних даній місцевості

Багато християн першого покоління в Африці чинили опір використанню місцевих мелодій, мов та інструментів у богослужінні через емоційні та духовні асоціації, які вони викликали у зв'язку з їхнім минулим життям. Зазвичай вважається, що церква з її музикантами та лідерами має дуже серйозно ставитися до цього питання та уникати будь-яких «каменів спотикання» для новонавернених вірян.

Однак правдою є й те, що ніщо так не надихає та не оживляє церкву в Африці, як спів і танці під корінну «музику серця» їхньої культури. Щоразу, коли така музика звучить під час богослужіння, відбувається щось дивовижне. «Майже відразу, — пише Ідову, — кожне обличчя осяюється; виникає безпомилкове відчуття, наче спрагли мандрівники досягли оазису. Будь-хто, хто побачить це... зрозуміє, що ці віряни вдома, вони співають серцем і душею»⁵⁶.

Музика корінного населення, написана місцевими музикантами, не обов'язково має бути єдиним раціоном церкви. Але здорова церква поставить собі це за мету, бо «коли народ створює власні гімни рідною мовою та з місцевими мелодіями, це є вагомим доказом того, що християнство й справді вкоренилося»⁵⁷.

Етап 6: Інтернаціоналізація — коли мелодії та ритми глобальної релігійної родини стають частиною життя та поклоніння місцевої церкви

Цей етап є найновішим, майже недослідженою сферою музики прославлення. На відміну від «контекстуальної» музики, це те, що Найробіська декларація назвала «кроскультурною» музикою⁵⁸. Це зустріч XXI століття, набагато багатша за двосторонні відносини колоніального досвіду між Європою та Африкою.

Інтернаціоналізація музики сьогодні є великою перспективою. Вона наближає нас до біблійного бачення того, куди прямує вся історія — бачення майбутнього дня, описаного євангелістом Іваном в Об'явлення 7:9-10, коли всі мови, племена та народи разом проголосять: «Спасіння нашому Богові, Який сидить на престолі, й Агнцеві!»

ВИСНОВОК

Якщо на мить замислитися над величезним обсягом музичної продукції, що створюється сьогодні тисячами рухів і конфесій, а також десятками тисяч місцевих релігійних громад в Африці, то ця кількість вразить вас своїми масштабами.

Динамічне зіткнення між африканською та західною музичними традиціями, безсумнівно, триватиме й у найближчі роки. І, можливо, життя та поради ганського композитора гімнів та етномузиколога Ефраїма Аму — це найкраще, що може допомогти нам уявити, як ці дві реальності співіснують як окремі, втім гібридні форми.

⁵⁴ Ephraim Amu, *Amu Choral Works*, том 1 (Accra: Waterville Publishing House, 1993).

⁵⁵ Morehouse, "The Western Hymn," 10.

⁵⁶ Idowu, *Towards an Indigenous Church*, 34.

⁵⁷ Vida Chenoweth and Darlene Bee, "On Ethnic Music," *Practical Anthropology* 15 (вересень–жовтень 1968): 212.

⁵⁸ Lutheran World Federation, *Nairobi Statement*. See also chapter 13 by Anne Zaki in this Handbook, "Shall We Dance? Reflections on the Nairobi Statement on Worship and Culture."

Аму, будучи молодим студентом, а потім і професором на піку колоніальної епохи 1930-х і 1940-х років, свідомо вирішив звільнитися від культурних очікувань свого часу: він відмовився від одягу західного стилю і натомість почав носити традиційне ганське вбрання, виготовлене з місцевої бавовни. Проте очевидно, що Аму жив у контексті двох культур, з легкістю функціонуючи як у західному, так і в африканському світі. Розповідають, що він любив подавати гостям суп у глиняних горщиках і воду в калабашах (посудинах із висушеного гарбуза), розставляючи все це на столі, сервірованому імпортованими столовими приборами. «Немає нічого поганого в тому, щоб переймати хороші риси інших культур, що мають універсальні цінності, — якось сказав Аму, — але, безумовно, необхідно зберігати все найкраще, що є у нашій культурі»⁵⁹.

⁵⁹ J. H. Kwabena Nketia, introduction to Amu, Amu Choral Works, 8.

ЦЕНТРАЛЬНЕ МІСЦЕ ПОКЛОНІННЯ

Не місія є кінцевою метою церкви, а поклоніння. Місія існує тому, що немає поклоніння. Поклоніння вище за місію, адже Бог вищий за людину. Коли ця епоха добіжить кінця і незліченні мільйони викуплених упадуть долілиць перед Божим престолом, потреби в місії більше не буде. Вона — лише тимчасова необхідність. А от поклоніння триватиме вічно.

Отже, поклоніння є основною метою та рушієм місії:

- Воно є засадничою метою, адже через місію ми намагаємося привести народи до стану найвищого захоплення Божою славою. Мета місії — це радість народів у величі Бога. *«Господь царює! Нехай веселиться земля і радіють численні острови!»* (Пс. 97:1, *курсив тут і далі додано*). *«Нехай прославляють Тебе народи, Боже; нехай величають Тебе всі племена! Нехай радіють і веселяться народи»* (Пс. 67:4–5).
- Але поклоніння є також і рушієм місії. Пристрасному захопленню Богом у поклонінні передують Боже запрошення у проповіді. Неможливо вихвалити те, чого не шануєш. Ми ніколи не вигукнемо: *«Нехай радіють і веселяться народи!»*, якщо не можемо від щирого серця сказати: *«Я радітиму в Господі!.. Я буду веселитися і радіти Тобою, співатиму Твоєму Імені, о Всевишній!»* (Пс. 104:34; 9:3). Місії починаються та закінчуються поклонінням.

Я закликаю не до применшення місії, а до звеличення Бога. Там, де захоплення Богом слабке, слабкою буде і ревність до місії. Церкви, що не зосереджуються на піднесенні величі та краси Бога, навряд чи розпалять палке бажання «звіщати між народами про Його славу» (Пс. 96:3). Але коли полум'я поклоніння палає жаром Божої істинної цінності, тоді світло місії сяятиме до найвіддаленіших народів землі. Навіть сторонні люди відчують невідповідність між категоричністю наших заяв щодо інших народів та прісністю нашої взаємодії з Богом.

Найглибша причина того, чому наше захоплення Богом має жити та рухати місію, полягає в тому, що Боже захоплення Господом живить місію. Місія — це надмір нашої радості в Бозі, оскільки місія — це надмір Божої радості бути Богом. А найглибша причина того, чому поклоніння є метою місії, полягає в тому, що поклоніння — це мета Самого Бога. Підтвердженням цього є біблійний опис невпинного прагнення Бога до хвали серед народів. *«Хваліте Господа, всі народи! Прославляйте Його, всі племена!»* (Пс. 117:1). Якщо такою є Божя мета, то це має стати і нашою метою також.

Напевно, жоден інший текст у Біблії не розкриває Божого захоплення Своєю власною славою настільки ж чітко та прямолінійно, як Ісаї 48:9–11, де Бог каже:

Заради Свого Імені Я стримував свій гнів, і задля Своєї слави Я зволікав відносно тебе, щоб не знищити тебе. Ось Я перетопив тебе, але не як срібло, – Я випробував тебе в горнилі страждань. Лише заради Себе, – задля Самого Себе з тобою Я це роблю, – адже Моє Ім'я було б зневажене. Я не поступлюсь Своєю славою нікому іншому!

Я помітив, що для багатьох людей ці слова звучать як шість ударів молотом по людиноцентричному погляду на світ:

⁶⁰ Цей розділ із дозволу автора було складено головним редактором цього посібника з двох проповідей, одного розділу та однієї статті Джона Пайпера. Було використано чотири джерела: John Piper, “The Supremacy of God in Missions through Worship,” *Mission Frontiers*, July–August 1996, <http://www.missionfrontiers.org/issue/article/the-supremacy-of-god-in-missions-through-worship>; John Piper, “The Inner Simplicity and Outer Freedom of Worldwide Worship,” in *Let the Nations Be Glad! The Supremacy of God in Missions*, 3rd ed. (Grand Rapids: Baker Academic, 2010), 239–54; John Piper, “Our High Priest Is the Son of God Perfect Forever” (sermon, December 8, 1996), *Desiring God Foundation*, <http://www.desiringgod.org/resource-library/sermons/our-high-priest-is-the-son-of-god-perfect-forever>; and John Piper, “Gravity and Gladness on Sunday Morning, Part 1” (seminar for the Bethlehem Institute, September 12, 2008), *Desiring God Foundation*, <http://www.desiringgod.org/resource-library/seminars/gravity-and-gladness-on-sunday-morning-part-1#InwardExperience>

Заради *Свого* Імені!
Задля *Своїї* слави!
Лише заради *Себе*!
Задля Самого *Себе*!
Моє Ім'я було б зневажене!
Я не поступлюсь *Своєю* славою нікому іншому!

СПОСІБ ПОКЛОНІННЯ

Сказавши це, варто зазначити вражаючий факт: Новий Завіт містить обмаль прямих указівок щодо спільного поклоніння — того, що ми називаємо богослужіннями. Ідеться не про те, що не було спільних зібрань для поклоніння. У 1 Посланні до коринтян 14:23 сказано, що «вся церква» збиралася разом. Дії 2:46 розповідають про те, що рання церква «однодушно перебували в храмі та, ламаючи по домах хліб». А Євреїв 10:25 закликає: «Не залишаймо своїх зібрань». Але цього насправді мало, і найцікавіше те, що навіть коли йдеться про ці зібрання, апостоли ніколи не говорять про них прямо як про поклоніння чи богослужіння.

Основне слово для позначення поклоніння у Старому Завіті практично відсутнє у посланнях Нового Завіту.

Дозвольте мені проілюструвати це твердження, щоб ми могли відчувати всю його силу. У Старому Завіті найпоширенішим словом для позначення поклоніння є єврейське слово *хіштахава* (або споріднена форма цього слова). Його основне значення — «вклонитися» з відтінком благоговіння, поваги та шани. Це слово зустрічається 171 раз. У 164 випадках це єврейське слово в Септуагінті (Старому Завіті грецькою мовою) перекладають грецьким словом *проскінео*. У Новому Завіті це також основне слово для позначення поклоніння.

Але якщо поглянути на його використання, помічаємо дещо дивовижне⁶¹. Воно поширене в Євангеліях (зустрічається 26 разів), оскільки люди вклонялися Ісусові. Воно поширене в Книзі Об'явлення (вживається 21 раз), тому що ангели та старці на небесах часто вклоняються Богові. Але в посланнях Павла воно зустрічається лише один раз — в 1 Коринтян 14:25, де невірний падає долілиць перед силою пророцтва та визнає, що Бог і справді присутній серед них. Це слово взагалі не зустрічається в посланнях Петра, Якова чи Івана.

Дивовижно. Основне слово для позначення поклоніння у Старому Завіті практично відсутнє у посланнях Нового Завіту⁶². Чому це так? Чому ті самі послання, що були написані, аби допомогти церкві бути такою, якою вона має бути в цей час, майже повністю позбавлені цього слова та чіткого вчення щодо деталей спільного поклоніння?

МІСЦЕ ПОКЛОНІННЯ

Ісус стає новим «місцем» поклоніння.

Здається, що причина криється в тому, як Ісус ставився до поклоніння у Своєму житті та вченні. Його основне твердження щодо цього записано в Євангелії від Івана 4:20–24. Але перш ніж ми прочитаємо цей текст, розгляньмо кілька інших висловлювань. Наприклад, Його ставлення до храму — основного місця поклоніння юдеїв — було зовсім не таким, як очікували єврейські лідери.

⁶¹ Генріх Гривен у «Богословському словнику Нового Завіту» під редакцією Герхарда Фрідріха (том 6, с. 765) зазначає «вражаючий факт», що хоча слово *проскінео* рясно зустрічається в Євангеліях, у Дії (4 рази) та Об'явлення, воно майже повністю відсутнє в посланнях (Євр. 1:6 та 11:21 — цитати зі Старого Завіту). Окрім Дії 24:11, де *proskynein* — це технічний термін для позначення богослужіння у храмі, єдиний випадок *proskynesis* у християнській громаді ранньої церкви знаходимо в 1 Коринтян 14:25, де відбувається справжнє падіння долілиць. Гривен робить висновок: «*Proskynesis* вимагає видимої величч, перед якою поклонник схиляється. Син Божий був видимий для всіх на землі (Євангелія), і піднесений Господь знову буде видимий для Своїх, коли віра поступиться місцем зору (Об'явлення)».

⁶² Див. попередній коментар щодо кількох очевидних винятків у Посланні до євреїв.

Коли, сплівши батога, Він вигнав міняльників, то сказав, що вчинив так не заради гідних жертв, а заради молитви — фактично, молитви для всіх народів. «Дім Мій назветься домом молитви для всіх народів» (Мк. 11:17). Інакше кажучи, Він переносить увагу із зовнішніх дій (єврейських жертвоприношень) на особистий акт спілкування з Богом для всіх народів.

Потім Він висловив ще дві думки про храм, які свідчили про кардинально змінений погляд на поклоніння. Він сказав: «Я ж кажу вам, що тут є щось більше, ніж храм», маючи на увазі Себе (Мт. 12:6), та «Зруйнують цей храм, — і за три дні Я підніму його» (Ів. 2:19). Таке ставлення до храму призвело не лише до Його смерті (Мк. 14:58; 15:29), а й до смерті Стефана (Дії 6:14). Ось наскільки це було важливо.

Ісус назвав Себе справжнім храмом. У Собі Він мав виконати все, що символізував храм, особливо — «місце», де віряни зустрічаються з Богом. Він відвернув увагу від поклоніння як локалізованої діяльності із зовнішніми формами та вказав на особистий, духовний досвід, у центрі якого — Він Сам. Для поклоніння не обов'язково мати будівлю, священство та систему жертвоприношень. Для нього потрібен воскреслий Ісус.

Ісус звільняє поклоніння від місця та форми

Ставлення Ісуса до поклоніння, що проявилось в Його ставленні до храму, чітко викладено в Євангелії від Івана 4:20–24. Тут Він використовує слово *проскінео* — домінантне старозавітне слово для позначення поклоніння — і показує, що воно наповнене зовнішнім та локалізованим значенням. Потім Він перетворює його на концепцію, яка є переважно внутрішньою, а не зовнішньою, і повсюдною, а не локалізованою.

Жінка біля криниці сказала: «Наші предки поклонялися на цій горі, а ви кажете, що в Єрусалимі те місце, де потрібно поклонятися». [Слово «поклоніння», що вжите тут, — це поширене старозавітне слово *проскінео*. Зверніть увагу на локалізований акцент у її свідомості.] Ісус промовив до неї: «Жінко, вір Мені, що надходить час, коли ні на цій горі, ні в Єрусалимі не будете поклонятися Отцеві» (Ів. 4:20–21).

Тут Ісус звільняє поклоніння від його зовнішніх та локалізованих конотацій. Місце більше не є визначальним: «ні на цій горі, ні в Єрусалимі». Він продовжує: «Але надходить час, — і вже тепер він є, — коли правдиві поклонники будуть поклонятися Отцеві в Дусі та істині, бо Отець шукає Собі таких поклонників. Бог є Дух, і хто Йому поклоняється, повинен поклонятися у Дусі та істині» (Ів. 4:23–24).

Ось ключова думка: істинне поклоніння, на яке чекали в майбутньому, уже прийшло: «Але надходить час [у майбутньому віці], — і вже тепер він є [у Мені!]». Те, що характеризує це істинне поклоніння, яке увірвалося в теперішнє зі славного майбутнього віку, полягає в тому, що воно не пов'язане з конкретним місцем чи зовнішньою формою. Замість того, щоб бути «на цій горі» чи «в Єрусалимі», воно — «в Дусі та істині»⁶³.

Ісус позбавляє *проскунео* останніх решток його локалізованих та зовнішніх конотацій⁶⁴. Немає нічого неправильного в тому, щоб поклоніння відбувалося у певному місці чи мало певні форми, але Він наголошує: зовсім не це робить поклоніння поклонінням. Його робить таким те, що відбувається «в Дусі та істині» — з місцем чи без нього, із зовнішніми формами чи без них.

Це, певно, найкраще пояснення того, чому у своїх посланнях Петро, Яків, Іван та Павло фактично бойкотували *проскунео* — центральне старозавітне слово для позначення поклоніння⁶⁵:

- Це слово недостатньо чітко пояснювало внутрішню, духовну природу справжнього поклоніння.
- Воно мало стійкі асоціації з місцем та формою.
- Воно асоціювалося з тілесним поклоном перед видимим проявом величі.

⁶³ Генріх Гривен зазначає: «Якщо замість того, щоб називати місце, куди паломники повинні йти для поклоніння, Ісус каже, що справжнє місце поклоніння знаходиться в дусі та істині — це оксюморон. Чистий *proskynein*, акт поклоніння, який є конкретним у місці та жесті, підноситься до нового виміру: "дух та істина"» (Friedrich, *Theological Dictionary*, 764).

⁶⁴ Я розумію, що Ісус, можливо, не говорив із цією жінкою грецькою мовою, а тому насправді не вживав слова *проскінео*. Але вважаю, що переклад Івана точно відображає намір Ісуса щодо значення поклоніння.

⁶⁵ Ще одне важливе слово — *себомай* — використовується в Євангеліях двічі («та даремно поклоняються Мені» [Мт. 15:9; Мк. 7:7]) та вісім разів у Книзі Дії, переважно стосовно богобоязливих язичників. Складається враження, що апостоли у своїх посланнях уникали слів, які були поширені в богослужіннях синагог, як-от *проскінео* та *себомай*.

У Євангеліях Ісус був присутній перед учнями у видимій формі, тому було можливо впасти перед Ним долілиць. Саме тому *проскінео* використовується там доволі часто. У Книзі Об'явлення акт поклоніння зазвичай відбувається перед явленням Бога на небесах. Тому це слово широко вживається і там.

Але в апостольських посланнях ми бачимо щось зовсім інше. Ісус не присутній у видимій славі, щоб можна було впасти перед Ним на коліна. А відтак, рання церква розглядала поклоніння переважно як внутрішнє та духовне, а не зовнішнє та тілесне; як повсюдне, а не локалізоване.

ПОВНОТА ПОКЛОНІННЯ

Наступним за частотою вживання словом для позначення поклоніння після *проскінео* у Старому Завіті є слово *латрюо* (понад 90 разів, майже завжди перекладається як *‘абад’*). Зазвичай воно перекладається як «служити», наприклад: «Не поклонятимешся їхнім богам і не служитимеш їм» (Вих. 23:24).

Коли Павло використовує його для опису християнського поклоніння, він докладає максимум зусиль, щоб ми зрозуміли: він має на увазі не локалізовану чи зовнішню форму, а духовний досвід. Насправді він розглядає як поклоніння практично все життя, якщо воно проживається в правильному дусі:

- «...служу [Богові] своїм духом у Євангелії» (Рим. 1:9).
- Істинні християни — ми «*поклоняємося Богові духом...* і не покладаємо надії на тіло» (Фил. 3:3).
- «...принесіть ваші тіла як живу, святу, приємну Богові жертву, як ваше *розумне служіння*» (Рим. 12:1).

Хвала та подяка уст називається жертвою Богові (Євр. 13:15). Але так само називаються й добрі справи у повсякденному житті (Євр. 13:16). Павло називає своє власне служіння «священницьким служінням [поклоніння]», а самих навернених — «жертвою прийнятною [у поклонінні]» Богові (Рим. 15:16; пор. Фил. 2:17). Гроші, які церкви надсилали Павлові, він описував як «ніжні пахощі, приємна жертва, яка до вподоби Богові [у поклонінні]» (Фил. 4:18). А власну смерть за Христа він називає «жертвою [Богові]» (2 Тим. 4:6).

Така сама основна думка проглядається в образах народу Божого — тіла Христового — як новозавітного «храму», де приносяться духовні жертви (1 Петр. 2:5), де Бог оселяється Своїм Духом (Еф. 2:21–22) і де весь народ розглядається як святе священство (1 Петр. 2:5, 9). Друге послання до коринтян 6:16 показує, що новозавітна надія на Божу присутність здійснюється вже зараз у церкві як у людях, а не в якомусь конкретному служінні: «Адже ми — храм Живого Бога, як сказав Бог: Оселюся в них і ходитиму з ними, і буду їхнім Богом, а вони будуть Моїм народом!».

Таким чином, поклоніння в Новому Завіті значно деінституціалізоване, делокалізоване та деекстерналізоване. Основна суть поступово віддаляється від церемоній, сезонів, місць та форм і переміщується на те, що відбувається в серці — не лише в неділю, а щодня і впродовж усього життя.

РАДИКАЛЬНІСТЬ ПОКЛОНІННЯ

Якщо коротко, то поклоніння в Новому Завіті рухається до чогось радикально простого та внутрішнього, з різноманітними зовнішніми проявами в житті та літургії. Однією з причин цієї вражаючої байдужості до зовнішньої форми є місіонерське бачення: оскільки поклоніння має втілюватися в тисячах різних культур, воно не повинно бути обтяжене жорсткими зовнішніми чинниками.

У Новому Завіті поклоніння не применшується, а посилюється, поглиблюється та стає рушієм і метою кожної місії.

Усю увагу в такому поклонінні зосереджено на реальності слави Христа, а не на тіні чи копії релігійних предметів і форм. У Новому Заповіті немає конкретних вказівок щодо будівлі, одягу, часу, музики чи літургії для богослужіння. Немає приписів щодо 35-хвилинної проповіді, віршів Адвенту, хорів, інструментів чи свічок. Фактично процес зібрання християн для співу, молитви чи слухання Божого Слова ніколи навіть не називається

«богослужінням». То чи не обмежуємо ми біблійне значення слова «поклоніння», використовуючи його лише як синонім до недільної служби?

Усе це робить нас дуже вільними і водночас трохи наляканими. Вільними — обирати місце, час, одяг, музику та елементи, які допомагають нам докорінно зосередитися на верховенстві Бога у Христі. Наляканими — бо майже кожна наша традиція сформована під впливом культури, а не прямою вказівкою Біблії. Основна ж біблійна настанова — це глибокий зв'язок любові, довіри та послуху Ісусові Христу в усьому житті.

Для такої радикальної духовності поклоніння є вагома причина: Новий Завіт — це місіонерський документ! Послання, яке він містить, має бути донесене до кожного народу та втілене в кожній культурі світу. Саме тому наш Первосвященник прийшов і поклав край skinii, жертвам, святим, ризам, законам про їжу, обрізанню та особливому священству.

Старий Завіт був переважно релігією «прийди і побач». Новий Завіт — це передусім релігія «йди і розкажи». І для того, щоб це стало можливим, Ісус не скасовує поклоніння, а робить його радикальною духовною взаємодією з Богом, яка може і повинна відбуватися в кожній культурі на землі.

Така свобода поклоніння є місіонерським дорученням. Ми не повинні замикати євангельський скарб у жодні культурні кайдани. Натомість знайдемо місце, час, форми та музику, які розпалюють захоплення верховенством Бога у всьому. І нехай наше спілкування з живим Богом буде настільки реальним, а Дух Божий — настільки потужно присутнім, щоб серце нашого служіння стало радістю для всіх народів, яких ми покликані досягти.

ВИСНОВОК

Новий Заповіт — це не посібник із проведення богослужінь, а радше бачення місії в тисячах різноманітних народів по всьому світу. У таких групах зовнішні форми поклоніння матимуть різючі відмінності, але внутрішня реальність вшанування Христа в Дусі та істині є для всіх них спільною основою.

Вірю, що Бог має намір залишити питання форми, стилю та змісту на розсуд нашої духовної мудрості. Це не має бути справою примхи чи простої традиції. Це має бути результатом молитовного, вдумливого, культурно-свідомого, самокритичного, просякнутого біблійним вченням і богоцентричного роздумування, що звеличує Христа та спонукає до прагнення бути наповненим усією повнотою Божою. Припускаю, що це буде безперервний процес, а не одноразове зусилля.

Бог із безмежною пристрастю прагне досягнути всесвітньої мети — зібрати для Себе радісних поклонників із кожного племені, мови, народу та народності. Він має невичерпний ентузіазм щодо верховенства Свого Імені серед народів. Тож узгодьмо наші почуття з Божими і, заради Його Імені, відмовмося від прагнення до світських зручностей та приєднаймося до Його всесвітньої мети.

Велике доручення — це, перш за все, «втішатися Господом» (Пс. 37:4), а потім — проголошувати: «Нехай прославляють Тебе народи, Боже; нехай величають Тебе всі племена!» (Пс. 67:4). Таким чином, Бог буде прославлений від початку до кінця, а поклоніння зміцнюватиме місіонерські зусилля церкви аж до пришествя Господа.

12. ТОДД САУРМАН—КОЛЕСО ПОКЛОНІННЯ

Ми розробили «Колесо поклоніння» як інструмент чи набір модулів для використання на музичних практичних семінарах для послідовників Христа з малочисельних корінних народів Азії⁶⁶. Більшість учасників семінарів давали позитивні відгуки щодо цього інструмента, а лідери та спікери по всьому світу звітували про його велику користь та актуальність у їхніх особливих контекстах.

Наше «Колесо поклоніння» ґрунтується на думці, що, залежно від культурного контексту, музику можна використовувати для широкого спектру цілей, оскільки вона поєднується зі змістовними текстами. Музика та тексти можуть бути спрямовані на:

1. нас, самих композиторів;
2. інших людей;
3. Бога;
4. різноманітні комбінації цих трьох об'єктів.

Попри те, що традиційне й змістовне використання музики в багатьох громадах існувало ще до появи євангельської звістки, у нашій роботі ми спостерігали, що запозичені та перекладені пісні часто використовувалися для цих цілей на шкоду місцевій музиці.

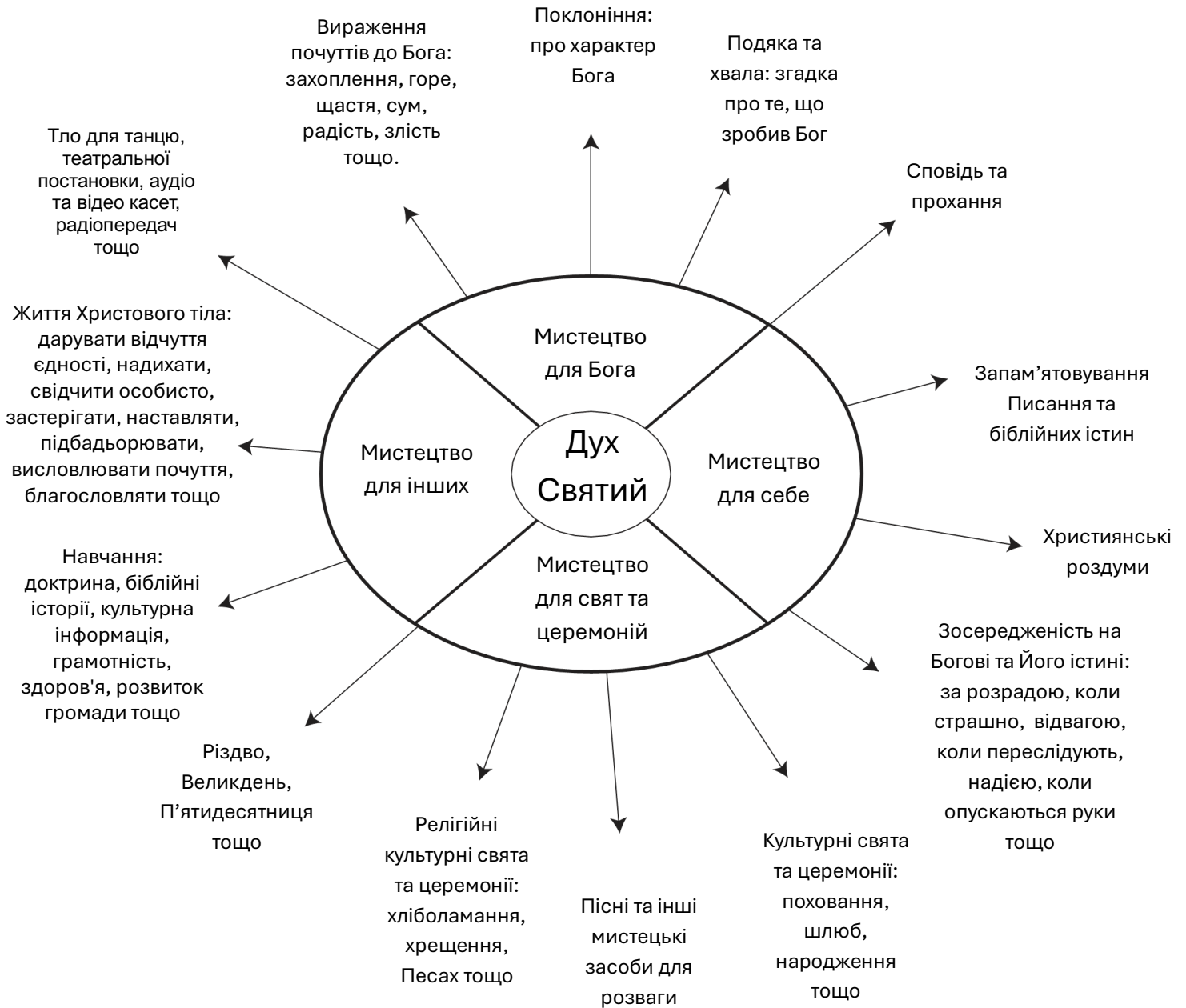
Хоча «Колесо поклоніння» може використовуватися для літургійного розвитку, воно також призначене для застосування в ширшому сенсі «поклоніння» — як служіння Господу через перетворене життя. Це поклоніння передбачає принесення себе та своїх культур як живої жертви хвали, де немає потреби підлаштовуватися під форми, імпортовані з усього світу (Рим. 12:1–2).

«Колесо поклоніння» виявилось корисним інструментом не лише для контекстуалізації досвіду поклоніння на церковних зібраннях, а й для взаємодії з громадами поза межами церкви. Його часто використовували як практичний спосіб заохотити вірян, які є носіями культури, розмірковувати над багатьма можливими способами використання музики та мистецьких засобів своєї культури як актів поклоніння у своїх громадах, а також впродовж усього свого життя.

«Колесо Поклоніння» виявилось корисним інструментом не лише для контекстуалізації досвіду поклоніння на церковних зібраннях, але й для взаємодії з громадами поза межами церкви.

⁶⁶ Див. розділ 122, “Encouraging the Development of Relevant Arts in the Lives of Believers,” що описує ці семінари в частині 3 цього посібника.

КОЛЕСО ПОКЛОНІННЯ

КОЛЕСО ПОКЛОНІННЯ⁶⁷

«Колесо поклоніння» зазвичай є одним із фінальних етапів музичного семінару. Іноді нам навіть доводилося відкладати його до наступних зустрічей, особливо якщо серед учасників не було місцевих композиторів. Разом із групою нам спочатку потрібно поглибити розуміння того, як музика та мистецькі засоби зазвичай використовуються в їхніх громадах. Ми також маємо допомогти їм усвідомити: ми не намагаємося нав'язувати форми інших громад або підштовхувати людей до створення неприродних чи неавтентичних способів вираження віри.

Зазвичай ми очікуємо, що люди вже створюють пісні, і це для них природний процес. На цьому етапі «Колесо» допомагає їм відкрити ширший спектр культурно доречних музичних жанрів, тем та сфер застосування, які можуть охоплювати навіть інші види мистецтв.

Після того як ми дослідили різні жанри пісень та створили принаймні кілька нових творів, ми розмірковуємо над тим, як ці жанри можна адаптувати для вираження життя та віри християнина. Ми починаємо з представлення чотирьох внутрішніх частин колеса:

1. Пісні для себе (для моментів, коли ви наодинці із собою);
2. Пісні для інших;
3. Пісні для Бога;
4. Пісні для особливих подій (церемонії, релігійні та світські свята, особисті святкування).

Часто ми досліджуємо лише одну з цих категорій за раз. Вони не заперечують одна одну, але допомагають учасникам замислитися про типи пісень, які ще не розглядалися. Серед них є й такі, що раніше ніколи не спадали на думку вірянам як засіб вираження віри.

Зовнішню частину діаграми — на кінцях стрілок — взято з досвіду попередніх семінарів. Вона слугує лише орієнтиром для лідерів, щоб допомогти генерувати ідеї, спираючись на контексти, які група обговорювала раніше. Деякі із цих застосувань можуть бути нерелевантними, і часто групи пропонують власні ідеї. Перелік постійно розширюється та змінюється залежно від культури. Кожна група особлива, тому найбільшу користь приносить вправа, де ідеї походять від самих учасників.

Найважливішим аспектом цього інструмента є принцип дослідження типів пісень у прив'язці до культури, а також те, як віряни можуть творчо підійти до їхнього використання для вираження та донесення своєї віри.

Ми додали напис «Святий Дух» у центр діаграми за мудрою пропозицією досвідченого місіонера. Він, безсумнівно, побачив, що без розсудливості та перетворення, які дарує Дух, це завдання може перетворитися на звичайне копіювання культурних форм, замість їхньої органічної трансформації.

Цю вправу зовсім не обов'язково представляти саме як «колесо». Один із лідерів семінару презентував його як «дерево», інші ж просто складали списки під кожною з чотирьох категорій. Цю вправу можна використовувати для порівняння типів пісень, що виконуються в церкві, та тих, що зазвичай побутують у культурі. Наприклад, існують народні жанри, які ідеально підходять для переказу біблійних історій через традиційне оповідання.

Текст Ефесян 5:15–20 є чудовим прикладом для знайомства з чотирма частинами «Колеса»:

1. Пісні для інших: «розмовляючи поміж собою».
2. Пісні для себе: музика, яку ми плекаємо «в серці своєму» (моменти наодинці з собою).
3. Пісні для Господа: музика для Бога, зокрема подяка Йому за все.
4. Пісні для особливих подій: вірші 15 та 16 закликають до розумного використання кожної можливості — пісенні композиції для церемоній, святкувань особистих подій чи релігійних і світських свят.

⁶⁷ Todd and Mary Saurman, 1999, adapted by Brian Schrag, 2011.

Списки, складені під час семінарів, стають ресурсом для лідерів на багато років. Приблизно через сім років після одного з таких семінарів ми повернулися до тієї ж місцевості. Один із учасників показав мені свої нотатки навколо «Колеса поклоніння» на пожовклих сторінках старого пошарпаного блокнота. Очевидно, що ця вправа допомогла йому дослідити музичну спадщину своєї громади та глибше контекстуалізувати власну віру.

ЗМІСТ

1. РОБІНА П. ХАРРІС—НАЙБІЛЬШИЙ СТЕРІОТИП: ЧОМУ МУЗИКА НЕ Є УНІВЕРСАЛЬНОЮ МОВОЮ	1
2. ВИВЧАЄМО БІБЛІЙНЕ ПОКЛОНІННЯ.....	7
3. СЛАВА БОЖА ТА ПОКЛОНІННЯ	9
4. ВИЗНАЧЕННЯ ПОКЛОНІННЯ	11
5. ОБ'ЯВЛЕННЯ ТА ВІДПОВІДЬ—ДІАЛОГ ПОКЛОНІННЯ	14
6. МІСТ—ПОКЛОНІННЯ ТА КУЛЬТУРА.....	16
7. РОН МЕН—БІБЛІЙНІ ПРИНЦИПИ ПОКЛОНІННЯ.....	17
8. ЕНН ЗАКІ: ЧОТИРИ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ КУЛЬТУРИ ТА ПОКЛОНІННЯ	18
9. ДЖОН Д. ВІТВЛІТ—ЧАС ПЛАКАТИ	22
10. ДЖЕЙМС Р. КРАБІЛЛ—ЩО ВІДБУВАЄТЬСЯ З МУЗИКОЮ, КОЛИ СТИКАЮТЬСЯ КУЛЬТУРИ? ШІСТЬ ЕТАПІВ РОЗВИТКУ МУЗИКИ В АФРИКАНСЬКИХ ЦЕРКВАХ.....	29
11. ДЖОН ПАЙПЕР—МІСІЙНЕ ПРАГНЕННЯ ДО ВТІЛЕНОГО ПОКЛОНІННЯ У НОВОМУ ЗАВІТІ	35
12. ТОДД САУРМАН—КОЛЕСО ПОКЛОНІННЯ	40